

Η ΘΕΩΣΙΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΥΠΟ ΤΟ ΦΩΣ
ΤΩΝ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΚΩΝ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ*

Υ Π Ο
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΠΑΤΡΩΝΟΥ, Δρ. Θ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΘΕΩΣΙΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΤΗΣ

1. Θέωσις και «θεωρητικός βίος» — άσκητική θεώρησις τῆς
Ίστορίας.

Εἰς τοὺς Πατέρας παρατηρεῖται ἡ ἀντίληψις μιᾶς ἐντόνου «δοξολογικῆς» βιώσεως τῆς θεώσεως καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοῦ παρόντος. Ὁ ἐσχατολογικὸς χαρακτήρ ἀμφοτέρων τῶν γεγονότων τούτων οὐδόλως παρεμποδίζει τὴν ἐν τῷ παρόντι πραγμάτωσίν των. Ἀντιθέτως προσδίδει εἰς τὴν θέωσιν τὴν ἐσχατολογικὴν ἐγκυρότητα αὐτῆς καὶ καταξιώνει τὸν ἀνθρώπινον βίον ὥς ἱστορικὸν φαινόμενον μὲ πληρότητα ἐσχατολογικὴν, καθ' ὅσον ἡ πρὸς τὸ μέλλον κίνησις εἶναι πορεία πρὸς τὴν τελείωσιν καὶ πλήρωσιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Συγχρόνως παρατηρεῖται εἰς τὴν πατερικὴν θεολογίαν ἑξαρσις τῆς ἐν τῷ παρόντι βιώσεως ταύτης, διὰ μιᾶς ἐντόνου «μυστηριακῆς» καὶ «χαρισματικῆς» ὁδοῦ καὶ διὰ πολλοῦ πνευματικοῦ ἀγῶνος καὶ σκληρᾶς ἀσκήσεως. Ἡ βίωσις ἀσφαλῶς αὕτη τοῦ ἐσχατολογικοῦ ἐντὸς τῆς ἱστορίας, θεωρεῖται πάντοτε ὑπὸ τὴν καθαρῶς «ἐκκλησιολογικὴν» προοπτικὴν τοῦ «χαρίσματος» καὶ τῆς «ἀσκήσεως», ὡς πραγματικότης καὶ ἐκδήλωσις τῆς ἐν τῷ παρόντι θεώσεως.

Ἡ πρόγευσις μάλιστα ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐν τῷ παρόντι τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ διὰ μιᾶς «χαρισματικῆς» καὶ «ἀσκητικῆς» ὁδοῦ καὶ ἡ βεβαιότης περὶ τῆς «προκαταβολῆς» εἰς αὐτοὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ἄγει τὴν ἔρευναν εἰς συσχέτισιν τοῦ θέματος τῆς θεώσεως μετὰ τῆς «ἀσκητικῆς», καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐσχατολογικῆς ἐρμηνείας τῆς παρούσης ζωῆς.

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 162 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

Ἡ ἐσχατολογία, κατανοούμενη υπαρξιακῶς ὡς βίωσις τῆς αἰωνιότητος ἐν τῷ παρόντι, δύναται νὰ θεωρηθῇ σύμφυτος μετὰ τῆς ἱστορίας καὶ μετὰ τῆς ἱστορικῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς θέωσίν του καὶ ὡς δυναμένη νὰ παράσχῃ οὕτω τὴν δυνατότητα μιᾶς μυστικῆς κατανοήσεως τῶν «πρώτων» καὶ τῶν «ἐσχάτων» πραγμάτων τῆς ζωῆς, τῆς «ἀρχῆς» καὶ τοῦ «τέλους» τῆς δημιουργίας, ἐφ' ὅσον ἡ ἐσχατολογία προϋποθέτει μίαν ἔντονον ἐνδοκοσμικότητα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὡς βασικοῦ βιώματος ἐν τῇ καταστάσει τῆς θεώσεως¹. Ἀκόμη ἡ ἐσχατολογία ἐν τῇ πατερικῇ σκέψει, θεωρουμένη ὡς υπαρξιακὴ διάστασις τοῦ χρόνου, μᾶς διαφυλάσσει ἀπὸ τὸ νὰ ἐρμηνεύσωμεν αὐτὴν «χρονολογικῶς», ὡς μελλοντικὸν τι μόνον, καὶ μᾶς ἐπιβοηθεῖ νὰ τὴν ἴδωμεν «ποιοτικῶς» ὡς δυνατότητα μεταμορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου. Τοῦτο ἐξ ἄλλου δηλοῖ καὶ ἡ ἔννοια τῆς θεώσεως ὡς ἱστορικὸν καὶ ἐσχατολογικὸν γεγονός².

Σκοπός, ἀσφαλῶς, τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τοὺς Πατέρας, εἶναι ἡ θέωσις του³ καὶ μέσον διὰ τὴν ἐν τῷ παρόντι πραγματοποιήσιν τοῦ σκοποῦ τούτου θεωρεῖται ἡ ἀσκησις καὶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ, καὶ ταῦτα ὡς γεγονότα συνεπικουροῦντα εἰς τὸ ἔργον τῆς θείας Χάριτος πρὸς τελείωσιν καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς δημιουργίας. Ἡ ὀρθόδοξος πνευματικότης ἔχει, ὡς γνωστόν, ἔντονον ἀσκητικὸν χαρακτῆρα καὶ τοῦτο ἐξ αἰτίας τῆς ἐσχατολογικῆς ἀντιλήψεως περὶ τοῦ πνευματικοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς ἡθικῆς ζωῆς. Αὐτὸ τὸ ὅποῖον τονίζεται ἐδῶ δὲν σημαίνει ἀσφαλῶς ἀμφισβήτησιν τῆς ἱστορικῆς σημασίας τοῦ ἡθικοῦ ἀγῶνος. Ἀπλῶς, ὅτι ὁ ἐσχατολογικὸς χαρακτῆρ τοῦ πνευματικοῦ ἀγῶνος προσδίδει εἰς τὴν ἡθικὴν μεγαλειώδη σπουδαιότητα, ἐφ' ὅσον ἀναφέρεται εἰς τὸ γεγονὸς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι μόνον εἰς μίαν ἱστορικὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα. Οὕτως ἡ ἡθικὴ, ἀναφερομένη εἰς τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου, καθίσταται «ὀντολογικὴ», κυρίως διότι διαγράφει τὴν «μορφὴν» ζωῆς ἐντὸς τῆς ἐν Χριστῷ «καινῆς κτίσεως» καὶ ὄχι διότι ἡ ἡθικὴ καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ ἔκφρασιν αὐτοτελοῦς ὄντος⁴.

Ἡ ἡθικὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ καταξιοῦται ἰδιαιτέρως ἕνεκα τοῦ ἐσχατολογικοῦ της χαρακτῆρος καὶ τῆς σχέσεώς της πρὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ὅπου ἡ τελικὴ καὶ πλήρης θέωσις τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὅσον αὕτη λειτουργεῖ δυναμικῶς ἐν τῷ παρόντι πρὸς μεταμόρφωσιν τοῦ κόσμου. Ἴσως θὰ ἐνόμιζε

1. Πρβλ. Π. ΕΥΔΟΚΙΜΟΦ, Ἡ γυναίκα καὶ ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου, σελ. 47.

2. Μ. ΚΑΡΔΑΜΑΚΗ, Ὁρθόδοξος πνευματικότης, σελ. 199.

3. Πρβλ. ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥ, Πνευματικαὶ Ὁμιλῖαι 44,8· 34,2· 5,12 (PG. 34, 784C. 745B. 517A)· ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Ἑρμην. Ψαλμ. 1 (PG. 44, 433C. 457C), Εἰς Ἀσμ. Ἀσματ., Ὁμιλία 9 (PG. 44, 968C), Περὶ Παρθενίας, 1 (PG. 46, 320D).

4. Βλ. Ν. Α. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, Ὁ χαρακτῆρ τῆς ἀθανασίας κατὰ τὴν Κ. Διαθήκην ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἐλληνικῶν Μυστηρίων, Θεσσαλονίκη 1965, σελ. 91.

κάνεις, ότι ή συσχέτισις τῆς ἡθικῆς μετὰ τῆς ἐσχατολογίας θὰ ὠδήγει τὸν ἄνθρωπον τελικῶς εἰς πνευματικὴν ἀδιαφορίαν καὶ ἀδράνειαν, ἐφ' ὅσον ή διδασκαλία περὶ μιᾶς ἐπικειμένης παρουσίας τοῦ ἐσχατολογικοῦ «τέλους» ή περὶ μιᾶς ἤδη πραγματοποιηθείσης ἐσχατολογίας, πιθανῶς νὰ σημαίνη μείωσιν τῆς ἡθικῆς προσπάθειας καὶ πνευματικὴν ὀκνηρίαν. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀποτέλεσμα, ἀσφαλῶς, ἐνὸς δυαλισμοῦ καὶ θὰ ἐχαρακτήριζε τὴν ἐσχατολογίαν διαφοροῦν πρὸς τὴν παροῦσαν ἱστορικὴν κατάστασιν.

Ἡ χριστιανικὴ ἀντίληψις, ὅμως, περὶ ἐσχατολογίας, ἰδιαιτέρως εἰς τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετος πρὸς τὰς δυαλιστικὰς ἀποκαλυπτικὰς αὐτὰς τάσεις τοῦ παρελθόντος, αἱ ὁποῖαι ἐν πολλοῖς ἐπηρεάζουν καὶ σήμερον ἀκόμη μεγάλην μερίδα τῆς συγχρόνου δυτικῆς βιβλικῆς ἐπιστήμης. Διὰ τοὺς Πατέρας ή ἐσχατολογία δὲν εἶναι οὔτε μόνον παρούσα οὔτε μόνον μέλλουσα, ἀλλ' εἶναι μία δυναμικὴ καὶ ἐν τῷ παρόντι πραγματικότης, ή ὁποία ἐπηρεάζει ἀσφαλῶς τὴν ἡθικὴν ζωὴν καὶ τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου καὶ παρέχει εἰς τὴν ἡθικὴν ἔντονον ἐσχατολογικὸν δυναμισμόν, ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς τοῦ μελλοντικοῦ της στοιχείου καὶ τοῦ ἤδη ἐν τῷ παρόντι πραγματοποιηθέντος λειτουργήματος αὐτῆς καὶ ή ὁποία δυναμικὴ παρούσα ἐσχατολογία ἀσκεῖ ἡθικῆς ποιότητος διεργασίας εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως εἶναι παραδείγματος χάριν ή μετάνοια, ἐπικειμένης τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ (πρβλ. Α' Θεσ. 1,9-10)⁵.

Ἡ δὲ θέωσις, ὡς μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν θεανδρικότητα τοῦ Χριστοῦ, βλέπει ἀσφαλῶς πρὸς τὴν ἐσχατολογικὴν πληρότητα τοῦ «τέλους», ἀλλὰ συγχρόνως συγκεκριμενοποιεῖ καὶ τὸ ἱστορικὸν χρέος τοῦ ἀνθρώπου, ὡς λελυτρωμένου προσώπου, τὸ ὁποῖον ἀναλαμβάνει ὑπευθύνως τὸ ἔργον τῆς ἐν ἐλευθερίᾳ ἀσκήσεως τῆς ἡθικῆς δημιουργικότητος, ὅπως φανοῦν ἀπὸ τοῦ παρόντος ἀκόμη οἱ ἐσχατολογικοὶ καρποὶ τῆς κοινωνίας τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Καθὼς βλέπομεν, διὰ νὰ κατανοῇται ὀρθῶς ή χριστιανικὴ ὑπαρξις πρέπει νὰ ἐρμηνεύεται παραλλήλως πρὸς τοὺς ἱστορικοὺς της ὅρους καὶ μὲ ὅρους ἐσχατολογικούς⁶. Ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς χριστιανικῆς ὑπάρξεως ἐδραιούται ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπὶ τῆς προσωπικῆς ἡθικῆς ἀνατάσεως καὶ ἀναστάσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τῆς ἐσχατολογικῆς νίκης τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῶν δαιμονικῶν δυνάμεων τοῦ αἰῶνος τούτου, αἱ ὁποῖαι μάλιστα ἔχουν ἰδιαιτέρως κορυφωθῇ ἐν τῷ παρόντι καὶ εὐρίσκονται εἰς ἕξαρσιν δραστηριότητος, ἔνεκα ἀκριβῶς τῆς εἰσόδου τῶν

5. Περὶ τῆς σχέσεως τῆς Ἐσχατολογίας καὶ τῆς Ἠθικῆς ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὰς Ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστ. Παύλου, βλ. B. N. KAYE, *Eschatology and Ethics in 1 and 2 Thessalonians*, ἐν *Novum Testamentum*, 17 (1975), σελ. 47-57.

6. C. K. BARRETT, *From First Adam to Last*, σελ. 105: «Οἱ βασιτικοὶ ὅροι διὰ τῶν ὁποίων ή χριστιανικὴ ὑπαρξις πρέπει νὰ κατανοηθῇ εἶναι ἐσχατολογικοί».

Ἐσχάτων ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἡ ἐγκαινισθεῖσα αὕτη ἐσχατολογία, μὲ τὰς διαστάσεις τοῦ «νῦν» καὶ τοῦ «οὐπὼ εἰσέτι» τοῦ Τέλους, βλέπει τὸν ἱστορικὸν χρόνον ὡς «καιρὸν συνεσταλμένον» καὶ καλεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς πνευματικὴν ἐργήγορσιν καὶ ἡθικὴν τελείωσιν (Α' Κορ. 7,25-31).

Ἡ πατερικὴ διδασκαλία περὶ ὀρθοδόξου πνευματικότητος κατανοεῖ, ὡς γνωστὸν, τὴν θέωσιν διττῶς, ἥτοι ὡς καρπὸν χάριτος καὶ ὡς ἔργον ἀσκήσεως καὶ πνευματικοῦ ἀγῶνος. Διὰ μὲν τὴν ἀγιοπνευματικὴν προϋπόθεσιν τῆς θεώσεως ἔχομεν ἤδη εἶπει ἱκανὰ ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τῆς παρούσης ἐργασίας, διὰ δὲ τὸν δυναμικὸν χαρακτῆρα, τὸν ἐν πνευματικῷ ἀγῶνι καὶ ἀσκήσει φανερούμενον τῆς χριστιανικῆς τελειώσεως καὶ θεώσεως, προτιθέμεθα νὰ ἐκθέσωμέν τινα ἐνταῦθα. Ἀσφαλῶς καὶ πάλιν «τὸ δυναμικὸν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς ἐγκτεταται κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς θεούσας τὸν πιστὸν ὑπερλόγους ἐνεργείας τοῦ Ἀγίου Πνεύματος»⁷, ὅμως καὶ «ἡ ἀσκησις μὴτηρ τοῦ ἀγιασμοῦ»⁸ καθίσταται καὶ ὁδηγεῖ αὕτη τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω τῶν ὑλικῶν πραγμάτων καὶ κατευθύνει αὐτὸν εἰς τὴν θεοποίησιν «θέαν» τοῦ Θεοῦ, ὅπου ἐν αὐτῇ ὁ ἄνθρωπος δὲν «θεωρεῖται» ἀπλῶς τὸν Θεὸν ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος «θεοποιεῖται»⁹.

Ἐξ αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ γεγονότος, ἡ πατερικὴ σκέψις καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν γραμμὴν, ἀπὸ τοῦς πρώτους χρόνους τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας καὶ ἐντεῦθεν, ἐθεώρει τὴν «πράξιν» καὶ τὴν «θεωρίαν» ὡς παραλλήλους ὁδοὺς τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ πορείας καὶ ὡς ὑψίστας βαθμίδας τῆς πνευματικῆς τελειώσεως. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς τονίζει εἰς τὰς πνευματικὰς ὁμιλίας του: «καλὸν θεωρία καὶ καλὸν πράξις· ἡ μὲν, ἐντεῦθεν ἐπανιστάσα καὶ εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων χωροῦσα καὶ τὸν νοῦν ἡμῶν πρὸς τὸ συγγενὲς ἐπανάγουσα· ἡ δέ, Χριστὸν ὑποδεχομένη καὶ θεραπεύουσα καὶ τοῖς ἔργοις τὸ φίλτρον ἐλέγχουσα»¹⁰. Ἀναγκαῖα ὅμως ἡ σύζευξις καὶ σύμπραξις ἀμφοτέρων, θεωρίας καὶ πράξεως, διὰ τὴν ὀρθὴν κατανόησιν καὶ βίωσιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Διότι ὀρθοδόξως κατανοεῖται «ἡ μὲν (θεωρία) ἀρετῶν λαμπρυνομένη τρόποις· ἡ δὲ (πράξις) θείοις φωτιζομένη νοήμασιν»¹¹ καὶ «τὰ θεωρητικὰ νοήματα, χωρὶς πράξιν σβέννυνται· αἱ δὲ πράξεις, στερηθεῖσαι τῆς θεωρίας, μαραινόνται»¹². Ἐγράψαμεν παλαιότερον, ὅτι «οὐδέποτε ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου

7. Δ. Γ. ΤΣΑΜΗ, Ἡ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου, σελ. 64. Πρβλ. ΝΙΚΗΤΑ ΣΤΗΘΑΤΟΥ, Ἑκατοντὰς 2,83 (PG. 120, 940D-941A).

8. ΙΣΑΑΚ ΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, Λόγος 16 (Ἑκδοσις ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΘΕΟΤΟΚΗ, Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου τὰ εὐρεθέντα ἀσκητικά, Ἀθήναι 1895, σελ. 56).

9. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, Εἰς Ἰωάν. 22,27 (ΒΕΠΕΣ, 12, σελ. 326, στ. 10-12).

10. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ, Περὶ φιλοπτωχείας, 4 (PG. 35, 864A).

11. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Περὶ θεολογίας κεφάλαια, ἑκατοντὰς β', ἐν «Φιλοκαλίᾳ», τόμ. Β', σελ. 79.

12. ΝΕΙΛΟΥ ΤΟΥ ΑΣΚΗΤΟΥ, Λόγος ἀσκητικός, ἐν «Φιλοκαλίᾳ», τόμ. Α', σελ. 206.

σκέψεως ἡ πρᾶξις προτάσσεται τῆς θεωρίας»¹³, ἀλλ' ὡς φαίνεται ἐνταῦθα καὶ θ' ἀναλυτῇ τοῦτο κατωτέρω, οὐδέποτε ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος καὶ ἡ «θεωρία», ὡς μορφὴ ζωῆς, ἀπεξενώθη ἀπὸ τὴν «πρᾶξιν» τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν δραστηριότητα ἐν τῷ παρόντι πρὸς δημιουργίαν μιᾶς νέας κοινωνίας ἀνθρώπων.

Ἡ ἔμφασις καὶ ἑξαρσις, πολλάκις, τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μορφῆς ζωῆς, τοῦ πρακτικοῦ ἢ θεωρητικοῦ βίου, συνεπάγεται ἀσφαλῶς ἀλλοίωσιν καὶ τῆς περὶ θεώσεως πατερικῆς ἀντιλήψεως. Ὁ «οὐρανοσκοπῶν» ἄνθρωπος πρέπει συγχρόνως νὰ μεταμορφώσῃ ἑαυτὸν καὶ τὸν κόσμον, μεθ' ὅλας τὰς ἱστορικὰς καὶ κοινωνικὰς δομὰς τοῦ παρόντος ἱστορικοῦ χρόνου. Ἡ ἐνασχόλησις μόνον μετὰ τὸν θεωρητικὸν βίον ἢ μετὰ τὴν ἀτομικὴν ἡθικὴν τελείωσιν καταλύει οὐσιαστικῶς τὸν ἱστορικὸν καὶ ἐσχατολογικὸν δυναμισμόν τῆς θεώσεως καὶ παραθεωρεῖ τὰς ἱστορικὰς προεκτάσεις τῆς ἐσχατολογικῆς «θεοπτίας» τῶν Ἀγίων. Θέωσις δὲν σημαίνει πλατωνικὸς ἢ μαχητικὸς τις «ἀγγελισμός», ἀλλὰ μία διὰ τῆς «ύλης» καὶ τῆς ἱστορίας διεργασία τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τονίζει καὶ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός¹⁴, μετὰ ὅλας ἀσφαλῶς τὰς προεκτάσεις πρὸς πλήρωσιν καὶ τελείωσιν αὐτῆς τῆς παρούσης μεταμορφώσεως τοῦ κόσμου εἰς τὴν μέλλουσαν πραγματικότητα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ¹⁵.

Εἰς τὴν συνάφειαν ταύτην, δυνάμεθα νὰ εἰπωμέν τινα καὶ περὶ τῆς «μοναχικῆς πολιτείας» καὶ τῆς ἀσκητικῆς θεωρήσεως τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου. Ὁ μοναχὸς ἀναχωρεῖ ἐκ τοῦ κόσμου. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει φυγὴν ἐκ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐκ τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, ἐν εἶδος «κοσμοαρνητικῆς» τάσεως, ἀλλὰ κυρίως σημαίνει ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῆς ἐκάστοτε ἱστορικῆς πλάνης καὶ ἑξόδον ἐκ τῶν δαιμονίων κοινωνικῶν συνθηκῶν καὶ τῶν ἀνελευθέρων «πολιτιστικῶν» δομῶν, ἐκ τῶν καταστάσεων δηλ. ἐκείνων αἱ ὁποῖαι οὐσιαστικῶς ἀλλοτριώνουν τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ παρατηρεῖται ἑξαρσις τῆς «μοναχικῆς κλήσεως» καὶ ἔμφασις εἰς τὴν ἐκ τοῦ κόσμου «φυγὴν» ἰδιαίτερος εἰς περιόδους τῆς ἱστορίας, κατὰ τὰς ὁποίας αἱ ἀντίθεοι καὶ ἀπάνθρωποι δυνάμεις εἶναι ὀργανωμέναι καὶ ἐπενεργοῦν καταλυτικῶς ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καὶ ἀλλοτριώνουν τὴν «κοινωνικὴν» φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως.

Ἐπ' αὐτοῦ εἶναι ἐνδεικτικὴ ἡ θέσις τοῦ Ἀποστ. Παύλου καὶ ὅλης ἀσφαλῶς τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας περὶ τῆς στάσεως τῶν πιστῶν ἐναντι τῆς ὁδοῦ «ματαιότητος» τῶν συνήθων ἀλλοτριωτικῶν ἱστορικῶν καὶ κοινωνικῶν καταστάσεων: «Τοῦτο οὖν λέγω καὶ μαρτύρομαι ἐν Κυρίῳ, μηκέτι ὑμᾶς

13. Γ. Π. ΠΑΤΡΩΝΟΥ, Σχέσις παρόντος καὶ μέλλοντος, σελ. 106.

14. ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Λόγος ἀπολογητικὸς (PG. 94, 1245AB).

15. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων 2,2,11 (ἐκδ. Π. Χρήστου, τόμ. Α', σελ. 517).

περιπατεῖν καθὼς τὰ ἔθνη περιπατεῖ ἐν ματαιότητι τοῦ νοὸς αὐτῶν, ἐσκοτωμένοι τῇ διανοίᾳ ὄντες, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν, οἵτινες ἀπηλλαγμένοι ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ. Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστόν, εἴ γε αὐτὸν ἠκούσατε καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ, ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ὑμῶν, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας» (Ἐφεσ. 4,17-24).

Ἡ παράθεσις τῆς μακρᾶς αὐτῆς προτάσεως τοῦ Ἀποστ. Παύλου, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς ἔχει γενικὴν ἰσχὺν καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν στάσιν ἔναντι τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου ὅλων τῶν πιστῶν, ἐγένετο ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως φανῇ, κατὰ γλαφυρὸν τρόπον, ἡ φύσις τῆς «διαφοροποιήσεως» τῶν Χριστιανῶν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τονισθῇ ἡ ἀναγκαιότης «ἐξόδου» τῶν πιστῶν ἐκ τῆς «ματαιότητος τοῦ νοὸς» καὶ ἐκ τῆς «ἐσκοτωμένης» ἢ «ἐσκοτισμένης διανοίας», ἐκ τῆς «ἀγνοίας» καὶ τῆς ἀποξενώσεως ἐκ «τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ», ἐκ τῆς «κωρώσεως τῆς καρδίας» καὶ ἐκ πάσης παραδόσεως καὶ μορφῆς ζωῆς τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐκ τῶν καταστάσεων δηλ. ἐκείνων αἱ ὁποῖαι ἐνδίδουν «τῇ ἀσελγείᾳ εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ». Οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ ἀσκηταί, ἐν τῇ ὁρθοδόξῳ παραδόσει, ἱστοριοποιοῦν συγκεκριμένως καὶ τροπικῶς τὴν «κίνησιν» ταύτην τῆς πίστεως, διὰ νὰ δείξουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκάστης ἐποχῆς τὴν ἱστορικὴν ἀναγκαιότητα διὰ τὴν φανέρωσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐσχατολογικοῦ «καινοῦ ἀνθρώπου» τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὡς εκπρόσωποι δὲ αὐτοὶ πάσης σαφοῦς καὶ ἀπολύτου χριστιανικῆς νοοτροπίας ἐν τῇ ζωῇ, μᾶς βεβαιοῦν περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν νέων καὶ «καινῶν» ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι «ὄντες ποτὲ ἀπηλλοτριωμένοι καὶ ἐχθροὶ τῇ διανοίᾳ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς», κατάρθωσαν διὰ τῆς πίστεως ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰς φθοροποιούς καταστάσεις καὶ νὰ παραστήσουν ἐν τῷ παρόντι ἑαυτοὺς «ἁγίους καὶ ἀμώμους καὶ ἀνεγκλήτους κατενώπιον» Θεοῦ (Κολ. 1,21-22). Πρόκειται περὶ μιᾶς διὰ βίου «διαμαρτυρίας» τῶν ἀνθρώπων τῆς πίστεως ἐν τῷ κόσμῳ καὶ περὶ τοῦ ἐγκαινιασμοῦ μιᾶς νέας ἐσχατολογικῆς κοινωνίας ἐν τῷ παρόντι.

Οὕτως ἡ ἀσκητικὴ θεώρησις τῆς ἱστορίας σημαίνει ἄρνησιν ἀπολυτοποιήσεως καὶ θεοποιήσεως τοῦ κόσμου¹⁶ καὶ ἄρνησιν ὑποταγῆς εἰς τὰς δυσμενεῖς καὶ τραγικὰς συνεπειὰς τῆς πτώσεως. Ἡ λύσις καὶ ἡ θέσις τῶν πιστῶν εἶναι ἡ εἴσοδος ἀπὸ τοῦ παρόντος εἰς τὴν «καινὴν ζωὴν», εἰς τὸν χῶρον τῆς Ἀναστάσεως, ὅπου ἡ τελείωσις καὶ ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην «ἡ ἄσκησις ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν βίωσιν καὶ ὑπέρβασιν τῆς ὀδύνης

16. Πρβλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὁμιλία 33 (PG. 151, 421B-424A).

τῆς πτώσεως ὑπὸ τὸ φῶς καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως»¹⁷. Οἱ πιστοὶ εἶναι οἱ ἄνθρωποι τοῦ φωτὸς ἐν τῷ παρόντι καὶ προδηλοῦν δι' αὐτοῦ καὶ τὴν εἰσόδον τῶν εἰς τὴν ἐσχατολογικὴν αἰωνίαν ζωὴν· «ὥσπερ οἱ βλέποντες τὸ φῶς, ἐντός εἰσι τοῦ φωτὸς καὶ τῆς λαμπρότητος αὐτοῦ μετέχουσιν· οὕτως οἱ βλέποντες τὸν Θεόν, ἐντός εἰσι τοῦ Θεοῦ, μετέχοντες αὐτοῦ τῆς λαμπρότητος... ζωῆς οὖν μετέξουσιν οἱ ὁρῶντες Θεόν»¹⁸.

Ἡ «κοσμοαρνητικὴ» αὕτη ζωὴ, ὑπὸ τὴν βιβλικὴν ἔννοιαν «κόσμος», ἐδράζεται ἐπὶ τῆς ἐσχατολογικῆς βάσεως τῆς κατανοήσεως τῆς ἱστορίας καὶ διαγράφει τὴν πορείαν πρὸς ἑνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ θέωσιν, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει, ὅτι κατὰ τὴν ἐσχατολογικὴν τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου θὰ καταργηθῇ τὸ ὄριον μετὰξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ. Βεβαίως ἡ ἀπὸ τοῦ κόσμου πρὸς τὸν οὐρανὸν τάσις, ὅπου «ἔχομεν τὸ ὄμμα» ἐστραμμένον¹⁹, αἰτιολογεῖ ἴσως τὴν μετατώπισιν τοῦ κέντρου βάρους ἀπὸ τὸ παρὸν πρὸς τὸ μέλλον, μόνον μὲ τὴν ἐσχατολογικὴν ἔννοιαν κατανοήσεως καὶ ὅχι ἀρνήσεως τῆς ἱστορίας, διότι ἡ θέα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ μυστηρίου τῆς ἀγάπης Αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον θὰ εἶναι τελειότερα καὶ ἁμεσώτερα εἰς τὸ ἐσχατολογικὸν μέλλον, ὅπου καὶ ἡ πληρώσις τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου· «ἀγαπητοί, νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμεν, καὶ οὕτω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα· οἶδαμεν ὅτι ἐὰν φανερωθῇ ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, ὅτι ὁψόμεθα αὐτὸν καθὼς ἐστιν. Καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπ' αὐτῷ ἀγνίζει ἑαυτὸν καθὼς ἐκεῖνος ἀγνός ἐστιν» (Α' Ἰωάν. 3,2-3).

Βλέπομεν, λοιπόν, ὅτι ἡ ἀναμονὴ τῆς ἐσχατολογικῆς πληρότητος εὐρίσκεται εἰς ἁμεσον σχέσιν καὶ συνέπειαν πρὸς τὴν ἐν τῷ παρόντι ἀγωνιστικὴν κἀθαρσιν καὶ τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Συνεπάγεται δὲ ἀσφαλῶς καὶ τὴν μετατώπισιν τῶν ἐνδιαφερόντων ἀπὸ τὴν μέριμναν τοῦ παρόντος πρὸς τὴν «μέριμναν» διὰ τὴν μέλλουσαν «πολιτείαν»· «Ἄλλη σοι μέριμνα πρέπουσα, τὰ ἄνω ζητεῖν, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν, ὑπὲρ τὰ γῆινα εἶναι τῇ διανοίᾳ. Ὡς διεσχηματίσθης, οὕτω διάθου σεαυτοῦ καὶ τὸν βίον. Τὸ πολίτευμα ἔχε ἐν οὐρανοῖς. Ἀληθινὴ σου πατρίς ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ, πολῖται καὶ συμφυλῆται οἱ πρωτότοκοι, οἱ ἀπογεγραμμένοι ἐν οὐρανοῖς»²⁰.

Ἡ βιβλική, ὅμως, ἔννοια τῆς «ἄνω Ἱερουσαλήμ» (Γαλ. 4,26), τῆς «ἐπουρανίου» (Εβρ. 12,22) καὶ «καινῆς Ἱερουσαλήμ» (Ἀποκ. 3,12· 21,2), ὅπου ἡ μέλλουσα καὶ «ἄνω πόλις» τῶν ἐν τῷ παρόντι «παροίκων» καὶ «παρεπιδήμων», προδικάζει τὴν ἱστορικὴν ἀνεσιτότητα καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ παρόντος χρόνου ἀναζήτησιν τῆς εἰς τὸν Θεὸν «ἐστίας». Ἡ βαθυτάτης ἐσχατολογικῆς σημασίας προσδοκία τῆς μελλούσης «πόλεως», τῆς «ἄνω» καὶ «ἐλευθέρας»

17. Γ. Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΟΥ, Ἡ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία, σελ. 77.

18. ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ, Ἑλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδ. γνώσεως 4, 20 (PG. 7, 1035B).

19. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὁμιλία εἰς Παροιμ., 17 (PG. 31, 421C).

20. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὁμιλία θ' εἰς Ἑξάήμερον, 2 (PG. 29, 192B).

Ἱερουσαλήμ, «ἥτις ἐστὶν μήτηρ ἡμῶν» (Γαλ. 4,26), εὐρίσκεται ἀσφαλῶς εἰς ἄμμεσον σχέσιν πρὸς τὴν «δουλείαν» καὶ τὴν «ξενιτείαν» τοῦ παρόντος. Ἡ θέωσις, ὡς ἡ νέα ἐσχατολογικὴ κατάσταση τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν «ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς» (Ἐβρ. 12,23), ἀντιδιαστέλλεται πρὸς πᾶσαν ἐν τῇ παρούσῃ πεπτωκυῖα πραγματικότητι τάσιν ἀναιρέσεως τοῦ αἰσθηματος τῆς ἀνεστιότητος καὶ τοῦ παροίκου. Πράγματι, «τὸ αἶσθημα τῆς ἀνεστιότητος ἐβιοῦτο ἀνέκαθεν ἐντόνως ὑπὸ τῶν πιστῶν ὡς καρπὸς τῆς ἐσχατολογικῆς προσδοκίας. Ἡ ἄρνησις τῆς Ἐκκλησίας νὰ ταυτίσῃ ἑαυτὴν μετὰ τῆς περιβαλλούσης αὐτὴν πεπτωκυῖας πραγματικότητος καὶ ἡ βαθεῖα πίστις αὐτῆς εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς λόγῳ τῆς ἁμαρτίας διασαλευθείσης τάξεως ἐνέτεινον εἰς τὰ στρατεύόμενα μέλη αὐτῆς ἔτι μᾶλλον τὴν αἶσθησιν τοῦ παροίκου καὶ παρεπιδήμου. Ἡ βίωσις δὲ αὐτῆς τῆς ξενιτείας ἢ ἀνεστιότητος παρέχει εἰς τὸν ἀγωνιζόμενον πιστὸν τὴν δύναμιν νὰ ἀρνηθῇ, ὅπως περιορίσῃ καὶ ταυτίσῃ ἑαυτὸν μετὰ τοῦ γῆϊνου χώρου καὶ χρόνου»²¹.

Ἡ θέωσις λαμβάνει ἐνταῦθα τὴν ἔννοιαν τῆς παρὰ τῷ Θεῷ ἐσχατολογικῆς οἰκειώσεως, μὲ σαφεῖς ἐν τῷ παρόντι ἀφετηριακὰς προεκτάσεις, ἐφ' ὅσον διὰ τοῦ Χριστοῦ οἱ πιστοὶ «οὐκέτι εἶναι ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολίται τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ» (Ἐφεσ. 2,19). Ὁ οὐρανὸς ὅμως εἶναι ἡ μόνιμος ἐστία, διότι ὁ Θεὸς «ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασιν συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ καὶ συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς» (Ἐφεσ. 2,5-6). Οὕτως οἱ πιστοὶ ἐν τῷ παρόντι ὀφείλουσιν νὰ συμπεριφέρονται μόνον ὡς «πάροικοι καὶ παρεπιδήμοι» καὶ ν' ἀπέχουσι ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα «στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς» καὶ ἐκφράζουσιν σαφῶς «σαρκικὰς ἐπιθυμίας» (Α' Πέτρ. 2,11). Ὁ χρόνος τοῦ παρόντος εἶναι «χρόνος παροικίας» καὶ ἀναλόγως πρέπει ν' ἀναστρέφεται κανεὶς ἐν τῷ παρόντι (Α' Πέτρ. 1,17). Καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ὁ Χριστός, ὅστις ἀνήκει ἀδιασπάστως εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐν Αὐτῷ πραγματοῦται ἱστορικῶς καὶ ἐσχατολογικῶς ἡ θέωσις τῶν ἀνθρώπων, εἰσῆλθεν ἐντὸς τοῦ κόσμου ὡς «ξένος» καὶ «ἀπόδημος» (Μάρκ. 12,1 ἐξ. καὶ παρὰ λ. Ἰωάν. 7,35· 8,14 κ.ἀ.)²². Ὅ,τι λοιπὸν συνέβαινε μὲ τὸν παλαιὸν Ἰσραήλ, τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ τῆς Ἐξόδου, ὁμοίως συμβαίνει καὶ μὲ τὸν νέον, ὁ ὅποιος εἶναι ἐν τῷ παρόντι «ἐκκλησία» ἀλλὰ καὶ «παροικία» συγχρόνως. Τὰ δὲ μέλη αὐτοῦ τοῦ νέου Ἰσραήλ, οἱ πιστοί, ὡς «παραπεδήμοι διασπορᾶς» (Α' Πέτρ. 1,1), οὐχὶ μὲ τὴν ἱστορικὴν ἀλλὰ τὴν ἐσχατολογικὴν ἔννοιαν²³, συνειδητοποιοῦν ἐντόνως τὴν ἱστορικὴν των ἀνεστιότητα, λόγῳ ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς «διασπορᾶς» των καὶ τῆς «μειονότητος» ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ βεβαιοῦνται

21. Δ. Γ. ΤΣΑΜΗ, Ἡ διαλεκτικὴ φύσις τῆς διδασκαλίας Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Θεσσαλονίκη, 1969, σελ. 39. Πρβλ. Ἐπιστολὴν πρὸς Διόγνητον, 5-6 (PG. 2, 1173C).

22. Πρβλ. G. STÄHLIN, «Ξένος», ἄρθρον, ἐν Th. D.N.T., τόμ. V, σελ. 28.

23. Πρβλ. M. A. SCHMIDT, «Πάροικος», ἄρθρον, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 853.

συνεχῶς ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς καὶ ἀντιθέτους πρὸς τὴν πίστιν συγκυρίας, ὅτι «οὐκ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν» (Ἑβρ. 13,14).

Ἦν αὐτὴν τὴν ἐσχατολογικὴν ἔννοιαν πρέπει νὰ κατανοηθῇ καὶ ἡ «ἐξοδος» ἀπὸ πάσης «αἰγυπτιώδους» καταστάσεως τοῦ νέου Ἰσραήλ. Ἡ ἐξοδος ἀπὸ πάσης μορφῆς δουλείας καὶ ἀπὸ πάσης δαιμονιώδους κυριαρχίας καὶ εἴσοδος εἰς τὸν χῶρον τῶν ἀπελευθέρων τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐξοδος ἐκ τῆς πεπτωκυίας καταστάσεως καὶ πορεία πρὸς τὴν νέαν πραγματικότητα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὅπου ἡ θέωσις βιοῦται ὡς γεγονὸς λυτρωτικὸν καὶ τελειωτικὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Βεβαίως, ἐν τῇ συγχρόνῳ δυτικῇ θεολογίᾳ, ἡ «ἐξοδος ἐκ τῆς Αἰγύπτου» τοῦ παλαιοῦ Ἰσραήλ, ὁ «μῦθος οὗτος τῆς Ἐξόδου», ὡς χαρακτηριστικῶς ἀποκαλεῖται, ἐρμηνεύεται ἐν ἱστορικῇ μόνον ἐννοίᾳ καὶ θεωρεῖται ὡς «μῦθος ἀντιεσχατολογικός», δηλ. ὡς «μῦθος», διὰ τοῦ ὁποῦ γίνεται προσπάθεια ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας τῆς φυγῆς ἐκ τῆς Αἰγύπτου, λόγῳ τοῦ κοινωνικοῖστορικοῦ συστήματος τῆς χώρας τῶν Φαραῶ, ἡ ὁποία οὐσιαστικῶς διὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας ὑπέτασσε τὴν καθημερινὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡλλοτρίωνεν αὐτήν, μὲ τὸν σκοπὸν τὴν ἀνοικοδόμησιν πυραμίδων διὰ τὴν ταφὴν τῶν ὑψηλῶν νεκρῶν της. Ἐπρόκειτο, ἐπομένως, κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν, περὶ ἀπλῆς φυγῆς ἐκ τῶν ἀπολυταρχικῶν δυνάμεων τῆς ἱστορίας, αἱ ὁποῖαι ἀντιστρατεύονται τὴν ἐλευθέραν ἀνθρωπίνην δημιουργικότητα καὶ τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικὴν ἱστορίαν καὶ ἐπιβάλλουν ἐν χρόνῳ καὶ χώρῳ τὰς δυνάμεις τῆς δουλείας καὶ τοῦ θανάτου²⁴.

Ἐν τῇ πατερικῇ ὁμῶς σκέψει ὑπάρχει ἀνεπτυγμένη, ὡς γνωστόν, θεολογία περὶ τῆς «αἰγυπτιώδους καὶ φαραωνικῆς δουλείας» καὶ περὶ τῆς «ἐξόδου» τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐκ τῶν ἀρχῶν καὶ δυνάμεων τοῦ αἰῶνος τούτου, μὲ σαφεῖς ἐσχατολογικὰς προεκτάσεις. Βεβαίως, εἶναι παρερμηνεία τῆς σχετικῆς πατερικῆς ἀντιλήψεως, ἐὰν ἡ διδασκαλία αὕτη κατανοηθῇ καὶ πάλιν μόνον ἐσχατολογικῶς, χωρὶς δηλ. νὰ ἔχῃ ἱστορικὰς προεκτάσεις, ἥτοι διαμαρτυρίας καὶ ἀντιθέσεως πρὸς τὰς πάσης φύσεως δυνάμεις τοῦ παρόντος αἰῶνος, αἱ ὁποῖαι μάλιστα δυνάμεις ἀντιστρατεύονται ὄντως καὶ καταλύουν τὰς ἱστορικὰς καὶ πνευματικὰς διεργασίας ἐν τῷ παρόντι διὰ τὴν τελείωσιν καὶ θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ φαινόμενον τοῦ ἀναχωρητισμοῦ καὶ μοναχισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκφράζει πολλὰκις τὴν ὀρθὴν στάσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἰδιαιτέρως εἰς τὸν ὁρθόδοξον χῶρον, ἔναντι τῶν ἀντιθέων μορφῶν τῆς ἱστορίας καὶ ἔναντι τῆς ἐκκοσμικεύσεως τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, δεικνύει παραλλήλως πρὸς τὴν ἐσχατολογικὴν ἐρμηνείαν καὶ τὴν ἱστορικὴν κατανόησιν τῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου φυγῆς.

24. Πρβλ. R. RUETHER, 'Ο Μεσσιανικὸς ὀρίζων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Κοινωνίας, Ἑλλην. μετ., ἐν «Προβλήματα Θεολογίας», 10 (1973), σελ. 51 ἐξ.

Διότι πρόκειται περὶ διαμαρτυρίας καὶ περὶ ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς καὶ ἐσχατολογικὰς ἀντιθέουσιν δυνάμεις.

Ὁ μοναχισμός, οὕτω, θεώμενος ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς μία «μονήρης» τάσις ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλ' ὡς «κοινωνική» πορεία βιώσεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, μὲ τὴν παράλληλον ἐφαρμογὴν τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ, διὰ τῶν ὁποίων τελικῶς ὁ ἄνθρωπος ὁδηγεῖται μακρὰν τῆς καταλυτικῆς ἁμαρτίας καὶ εἰς κοινωνίαν ἀγάπης μετὰ τοῦ πλησίον καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μοναχισμός διὰ τῆς φυγῆς ἀπὸ μίαν ἀποδιοργανωμένην καὶ ἐγωκεντρικὴν κοινότητα ἀνθρώπων καὶ διὰ τῆς εἰσόδου εἰς μίαν νέαν ἀδελφοποιὸν κοινωνίαν διακονίας καὶ ἀγάπης, ὡς συμβαίνει ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ καὶ ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ γάμου διὰ τῆς συναντήσεως προσώπων, ἐπιβοηθεῖ τὰ μέγιστα διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου βίωσιν τῆς τριαδικῆς ἀγαπητικῆς σχέσεως καὶ τῆς ἐν ἀγάπῃ ζωῆς τῶν προσώπων τῆς θείας Τριάδος. Ἡ θέωσις κατανοεῖται ἀκριβῶς ὡς βίωσις αὐτῆς τῆς κοινωνίας ἀγάπης. Διότι «ὁ ἄνθρωπος δημιουργημένος κατ' εἰκόνα τῆς Τριάδος δύναται νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν θείαν ὁμοιότητα αὐτοῦ μόνον ἐφ' ὅσον οὗτος ζῇ μίαν κοινὴν ζωὴν, καθὼς ζῇ ἡ μακαρία Τριάς»²⁵.

2. Θέωσις διὰ θλίψεων, ὀδυνῶν, διωγμῶν καὶ μαρτυρίου — ἐσχατολογικὴ θεώρησις τῆς Ἱστορίας.

Βεβαίως, ἡ ἀναχώρησις αὕτη καὶ ἡ «ἐξοδος» ἀπὸ μίαν κοινῶς παραδεκτὴν μορφήν ζωῆς, διαμορφουμένη ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε κοινωνικῶν θεσμῶν καὶ ἀντιλήψεων, καθὼς καὶ ἡ «διαμαρτυρία» διὰ τὴν παραβίασιν τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως καὶ ἐλευθερίας ἀπὸ τὰς πάσης φύσεως ἐξουσίας τοῦ αἰῶνος τούτου, συνεπάγεται, ὡς ἀντιλαμβανόμεθα, «θλίψεις» καὶ «ὀδύναι», «διωγμοὺς» καὶ «μαρτύριον». Τοῦτο δὲ ὄχι μόνον μὲ τὴν ἐσχατολογικὴν ἔννοιαν ἀλλὰ καὶ μὲ ἐκείνην τῆς καθημερινῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος. Ἐφ' ὅσον, μάλιστα, καὶ ἡ θέωσις εἶναι μία καθημερινὴ πορεία ζωῆς, διὰ μέσου τῆς ἱστορίας καὶ διὰ μέσου τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν, μὲ στόχον τὴν ἐσχατολογικὴν τελειότητα.

Συμφώνως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῆς Κ. Διαθήκης, ἡ «θλίψις» θεωρεῖται ἀναγκαία κατάστασις καὶ μὴ ἀμφισβητουμένη διὰ τὴν χριστιανικὴν ἐσχατολογικὴν κοινότητα τοῦ παρόντος· «ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε» (Ἰωάν. 16,33) καὶ «διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ» (Πράξ. 14,22). Ἀκόμη ἡ «θλίψις» δὲν ἔχει τὴν μορφήν δυνητικοῦ γεγονότος, ἀλλὰ τοῦ μόνου ἀσφαλοῦς καὶ βεβαίου διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς χριστια-

25. T. WARE, The Orthodox Church, σελ. 241.

νικῆς κοινότητος, ἐφ' ὅσον εἶναι βασικὸν γνῶρισμα τῆς θεώσεως καὶ τῆς νέας ζωῆς καὶ ἐφ' ὅσον ἡ «θλιψίς», μὲ τὴν βιβλικὴν ἔννοιαν, ἔρχεται ὡς οὐσιαστικὸν ἐπακόλουθον τῆς εἰσόδου τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ζωὴν τῆς χριστιανικῆς πίστεως (Α' Θεσ. 3,2-4). Καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ «Ἅγιον Πνεῦμα ἐπιμαρτυρεῖ περὶ τῶν «δεσμῶν» καὶ τῶν «θλίψεων» (Πράξ. 20,23), εἴτε τοῦ παρόντος εἴτε τοῦ μέλλοντος διὰ τοὺς πιστοὺς, διότι «εἰς τοῦτο κείμεθα» (Α' Θεσ. 3,3) καὶ ἀκόμη διότι «μέλλομεν θλίβεσθαι» (Α' Θεσ. 3,4). Κοινὸν γνῶρισμα, λοιπόν, ἡ θλιψίς διὰ τοὺς πιστοὺς, ἀλλὰ καὶ κοινὴ ἀφορμὴ καὶ αἰτία διὰ τὴν παροῦσαν καὶ μέλλουσαν ἐσχατολογικὴν «παρρησίαν» καὶ «παράκλησιν» αὐτῶν (Β' Κορ. 1,4-7· 7,4· Α' Θεσ. 3,7).

Ἀσφαλῶς ἡ ἀποκορύφωσις τῆς χριστιανικῆς θλίψεως ἐπραγματοποιήθη ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἰδέα τῆς θλίψεως ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ, εἴτε ἐν ἱστορικῇ εἴτε ἐν ἐσχατολογικῇ ἐννοίᾳ, πρέπει νὰ συσχετίζεται μὲ τὸ ἱστορικὸν γεγονός τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ κατ' ἐπέκτασιν μὲ τοὺς διωγμοὺς τῶν πιστῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας γενικώτερον. Παρατηρεῖται, μάλιστα, ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ, ἔντονος συσχετισμὸς τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ μὲ τὰ παθήματα καὶ τὸ μαρτύριον τῶν πιστῶν, ἰδιαίτερώς δὲ ὅταν ἡ θλιψίς ἀναφέρεται εἰς τὰ περιβάλλοντα τὴν ἐσχάτην Κρίσιν γεγονότα. Οὕτως οἱ μάρτυρες, ἱστάμενοι πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, παρουσιάζονται ὡς «οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης» καὶ ὡς ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι «ἐπλυναν τὰς στολὰς αὐτῶν καὶ ἐλεύκαναν αὐτὰς ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου» (Ἀποκ. 7,14). Διὰ τοῦτο καὶ αἱ θλίψεις τῶν Ἀποστόλων, ὡς καὶ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, χαρακτηρίζονται ὡς «θλίψεις Χριστοῦ» καὶ θεωροῦνται ἀναπόσπαστον στοιχεῖον τῆς χριστιανικῆς ζωῆς καὶ βασικὴ προϋπόθεσις διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ (Πράξ. 14,22).

Ὁ ἐσχατολογικὸς οὗτος χαρακτήρ τῆς θλίψεως ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς ἐσχατολογικῆς φύσεως τῆς «ἐν θλίψει» ζωῆς, ἡ ὁποία «ὡπομονὴν κατεργάζεται» καὶ «ἐλπίδα» ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ (Ρωμ. 5,3-4), καθ' ὅσον ὁ χρόνος τῆς ὑπὸ τῶν πιστῶν βιώσεως τῆς θλίψεως κατανοεῖται βασικῶς μὲ ὅρους τοῦ τέλους, ἐνὸς τέλους, μάλιστα, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰσῆλθεν ἤδη εἰς τὸν κόσμον (Α' Κορ. 10,11). Ὑπ' αὐτὴν δὲ τὴν ἐσχατολογικὴν προοπτικὴν πρέπει νὰ κατανοηθῶν καὶ πάντα τὰ γεγονότα καὶ τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν διὰ τὴν «ἐνεστῶσαν ἀνάγκην», ἀλλὰ καὶ τὰ ὁποῖα ἐπιφορτίζουν τὴν ζωὴν μὲ «θλίψιν» πολλήν (Α' Κορ. 7, 26-28). Ἡ πεποιθησις ὅμως περὶ τοῦ ἐν τῷ παρόντι «συνεσταλμένου καιροῦ» ἀπαλύνει τὴν ἔντασιν τῆς «θλίψεως» καὶ ἀνακουφίζει τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τὴν πίεσιν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου (Α' Κορ. 7, 29-32)²⁶.

26. Πρβλ. H. SCHLIER, «Θλιψίς», ἄρθρον, ἐν Th. D.N.T., τόμ. II, σελ. 144-145.

Μὲ τὴν αὐτὴν ἐσχατολογικὴν προοπτικὴν ἀντιμετωπίζεται τὸ θέμα τῶν θλίψεων καὶ εἰς τὴν μεταβιβλικὴν πατερικὴν παράδοσιν· «οἱ θέλοντές με ἰδεῖν καὶ ἄψασθαί μου τῆς βασιλείας ὀφείλουσιν θλιβέντες καὶ παθόντες λαβεῖν με»²⁷. Πράγματι «ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν οὐκ ἔστι τῶν ἀναπαυομένων ἐνθάδε, ἀλλ' ἐκείνων ἐστὶ τῶν ἐν θλίψει πολλῇ καὶ στενοχωρίᾳ διαζάντων τὸν βίον τοῦτον»²⁸. Ὁ ἐσχατολογικὸς δὲ οὗτος χαρακτήρ τῶν θλίψεων ἐπιβάλλει εἰς τὴν χριστιανικὴν κοινότητα μίαν συγκεκριμένην ὁδὸν πορείας διὰ πάντα πιστόν, εἴτε λαϊκὸν εἴτε μοναχόν, ἐφ' ὅσον ἐπιθυμεῖ ὅπως τύχη τῶν οὐρανίων δωρεῶν. Λέγει συγκεκριμένως ὁ ἅγιος Νεῖλος, «δεῖ γὰρ πάντα βουλόμενον εἴτε λαϊκόν, εἴτε μοναχόν, οὐρανίου τινὸς ἐπιτυχεῖν δωρεᾶς, ὑπομεῖναι θλίψεις πολλὰς καὶ πειρασμοὺς καὶ λύπας, ὅπερ πάντα ἐπέχει λόγον χειμῶνος σφοδροῦ, εἴθ' οὕτως ἀμήσασθαι τοὺς καρποὺς τοῦ Πνεύματος»²⁹.

Οὕτως αἱ θλίψεις τοῦ παρόντος βίου ἔχουν μεγάλην σπουδαιότητα καὶ διὰ τὸ παρὸν καὶ διὰ τὸ μέλλον τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Εἶναι «γυμνασία» καὶ «τροφοδοσία» ἐν τῷ παρόντι διὰ τὴν δι' ἀγῶνος ἀπόκτησιν τῆς ἐσχατολογικῆς «πατρῴας δόξης»³⁰, ἀλλὰ καὶ μέσον ἐπίσης διὰ τὴν «οἰκείωσιν» τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν θέωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ παρόντος ἀκόμη χρόνου³¹. Ἡ χριστιανικὴ «θλιψις» καὶ «ἡ ἐν τοῖς πειρασμοῖς δοκιμασία πρὸς τὴν τελείωσιν ἄγει»³² καὶ συντελεῖ διὰ τὴν ἐν τῷ παρόντι πλουσίαν καρποφορίαν εἰς ἔργα ἀγάπης καὶ εἰς ἀρετάς· «καρτέρει τὰς θλίψεις· ἐν αὐταῖς γὰρ αἱ ἀρεταὶ... φύονται»³³. Ἐνεκα δὲ τῆς σπουδαιότητος καὶ πολυσημαντικότητος ταύτης τῆς «θλίψεως» διὰ τὴνπραγμάτως καὶ βίωσιν τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, ἐξαίρεται ἰδιαιτέρως αὕτη καὶ ὑπὸ τῆς ἀσκητικῆς θεολογίας καὶ θεωρεῖται ὡς τὸ «κρεῖσσον» τῆς πορείας πρὸς ἀγιότητα καὶ τελειότητα· «θλιψις μικρὰ διὰ τὸν Θεὸν γινομένη κρεῖσσων ἐστὶ μεγάλου ἔργου τοῦ ἀθλιπτως τελουμένου... Διὰ τοῦτο ἐν θλίψεσιν ἐδοκιμάσθησαν οἱ ἅγιοι ὑπὲρ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ καὶ οὐχὶ ἐν ἀνέσει»³⁴.

Ἡ «θλιψις», λοιπόν, διαμορφώνει μίαν μορφήν ζωῆς ἐν τῷ παρόντι, ἀνάλογον πρὸς ἐκείνην τοῦ «παροίκου» καὶ «παρεπιδήμου», μὲ ὅλην ἀσφαλῶς τὴν ἐσχατολογικὴν ἔντασιν, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει ἡ ἐσχάτη ἐκείνη θλιψις «ἡ μεγάλη», ἐπικειμένου τοῦ «τέλους».

Ὅμοιος, καθὼς ἡ θλιψις, καὶ τὸ χριστιανικὸν «πένθος» ἐκλαμβά-

27. ΒΑΡΝΑΒΑ, Ἐπιστολὴ 7,11 (ΒΕΠΕΣ, 2, σελ. 233, στ. 31-33).

28. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ (;) Περὶ παρθενίας, 18 (PG. 28, 273A).

29. ΝΕΙΛΟΥ, Ἐπιστολ. 1,317 (PG. 79, 197A).

30. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὁμιλ. εἰς Ψαλμ. 33,1 (PG. 29, 353A).

31. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ, Λόγος 17,5 (PG. 35, 972B).

32. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπιστολή, 101 (PG. 32, 505C).

33. ΝΕΙΛΟΥ, Κεφάλαια παραινετικά, 92 (PG. 79, 1257A).

34. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΙΜΑΚΟΣ, Κλίμαξ, 4 (PG. 88, 740D).

νεται ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἐν ἐννοίᾳ καθαρῶς ἐσχατολογικῇ. Ἡ δὲ «παρρησία» καὶ ἡ «παράκλησις», ἐνεκα τῆς θλίψεως καὶ τοῦ πένθους ἐν τῷ παρόντι, τοποθετοῦνται, ὡς γεγονότα βιούμενα ὑπὸ τῶν πιστῶν, εἰς τὸ μέλλον καὶ σχετίζονται ἀμέσως μὲ τὸ γεγονὸς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Τὸ «πενθεῖν», ὡς καὶ τὸ «θλίβεσθαι» τῶν πιστῶν, εἶναι «σημεῖα» ἐσχατολογικὰ ἐν τῷ παρόντι καὶ συσχετίζονται οὕτω μὲ τὴν ἀναμονὴν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὴν πιστὴν ἐναρμόνισιν τῆς ζωῆς πρὸς τὰς ἐσχατολογικὰς προσδοκίας, ὡς δηλοῦται διὰ πολλῶν χωρίων τῆς Κ. Διαθήκης³⁵. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ «μακάριον πένθος» τῆς νηπτικῆς καὶ ἀσκητικῆς παραδόσεως θεωρεῖται καρπὸς χάριτος καὶ ἀποδοχῆς εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν ὅλων ἐκείνων τῶν γεγονότων, τὰ ὅποια καθιστοῦν τὸν ἄνθρωπον ταπεινόφρονα καὶ ἀπλόν, ἀπηλλαγμένον ἀπὸ πάσης ἀγωνίας διὰ κυριαρχίαν καὶ κοινωνικὴν («ἐπιτυχίαν») ἐν τῷ παρόντι. Ἀσφαλῶς τὸ κατὰ Χριστὸν τοῦτο πένθος δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ, ὅτι γεννᾷ νοσηρότητα ἢ ἀπελπισίαν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐπιδρᾷ ἀνακαινιστικῶς εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ φέρει εἰς τὴν ψυχὴν του εἰρήνην, παράκλησιν καὶ χαράν³⁶. Ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ «χαροποιὸν πένθος» τῶν ἀσκητῶν κατανοεῖται καὶ τίθεται ὡς ὑψηλὴ ἐπιδιώξις, παρὰ τὴν φαινομενικὴν παραδοξότητα ἐνὸς «πένθους» τραγικοῦ ἅμα καὶ «χαροποιοῦ».

Ἀκόμη δὲ ἡ βεβαιότης, ὅτι τὸ πένθος τοῦτο, μὲ ὅλα τὰ παρεπόμενα αὐτοῦ, εἶναι γεγονὸς μόνον τοῦ παρόντος, δὲν καταλύει τὴν αἴσθησιν αἰσιοδοξίας καὶ δημιουργίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀντιθέτως μάλιστα συμβάλλει μεγάλως εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ τοὺς πιστοὺς δυναμικὸν («λαὸν τοῦ Θεοῦ») καὶ νὰ αἰσθητοποιήσῃ τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ παρόντι, ὡς «σκηνίτου» μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων· «καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ θρόνου λεγούσης, Ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ λαοὶ αὐτοῦ ἔσονται... καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔστι ἔτι, οὔτε πένθος οὔτε κραυγὴ οὔτε πόνος οὐκ ἔστι ἔτι· ὅτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθαν» (Ἀποκ. 21,3-4).

Ἡ θέωσις καὶ ἐνταῦθα λαμβάνει τὴν μορφήν τῆς ἐσχατολογικῆς ὑψώσεως τῶν ἀνθρώπων εἰς λαὸν τοῦ Θεοῦ καὶ καθόλου τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν καθημερινότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου ἐπικυριαρχεῖ τὸ δάκρυον, ἡ κραυγὴ καὶ ὁ πόνος, ὁ θάνατος καὶ τὸ πένθος, καὶ ὅπου διὰ τῆς συμμεθέξεως ταύτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὰ τραγικὰ ταῦτα τῆς ἱστορίας γεγονότα «ἀπέρχονται» καὶ τὰ «πρῶτα» ταῦτα τῆς ζωῆς θλιβερὰ ἀντικαθίστανται διὰ τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ὑψώσεως τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰ («ἐσχατα»). Ἐνεκα ἀκριβῶς τούτου αἱ («κακώσεις») τοῦ παρόντος χάνουν τὴν τραγικότητά των καὶ λαμβάνουν τὴν μορφήν τῆς «γυμνασίας» καὶ τῆς ἐργηγόρσεως διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου

35. Πρβλ. R. BULTMANN, «Πένθος», ἄρθρον, ἐν Th. D.N.T., τόμ. VI, σελ. 43.

36. Γ. Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΔΟΥ, Ἡ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία, σελ. 92. Πρβλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Πρὸς Ξένην (PG. 150, 1076C).

τῆς «καινῆς ζωῆς» καὶ τῆς «μακαριότητος»· «Λυσιτελοῦν οὖν αἱ κακώσεις αὐται τοῖς πιστῶς ὑπομένουσι, πρὸς διόρθωσιν τῶν ἁμαρτημάτων, πρὸς γυμνασίαν... πρὸς προτροπὴν τοῦ ἐπιθυμεῖν διαπύρως καὶ ζητεῖν ἐπιμόνως τὴν διαιωνίζουσαν ἐκείνην υἱοθεσίαν καὶ ἀπολύτρωσιν καὶ καινὴν ὄντως ζωὴν καὶ μακαριότητα»³⁷.

Ὡσαύτως ὁ διωγμὸς καὶ τὸ μαρτύριον καταξιοῦνται ἐν ὧσιν τῆς ἐν τῷ παρόντι θεώσεως καὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἐσχατολογικῆς τελειώσεως. «Οχι μόνον διότι «οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται» (Β' Τιμ. 3,12), ἀλλὰ καὶ διότι μόνον οἱ «μάρτυρες» τελικῶς καταξιοῦνται νὰ ἴδουν τὴν «δόξαν Κυρίου»³⁸. Ἡ ἀτμόσφαιρα τῶν μεταγενεστέρων ἀρχαίων μαρτυρολογίων, ὡς τοῦ Πολυκάρπου, τοῦ Ἰουστίνου, τῆς Περπέτουας καὶ λοιπῶν μαρτύρων τῆς Ἐκκλησίας τῶν πρώτων αἰώνων, ἀντικατοπτρίζει οὐσιαστικῶς τὴν αὐτὴν ἀτμόσφαιραν καὶ τὰ κύρια σημεῖα τὰ ὅποια εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὴν Κ. Διαθήκην, ἐξαιτίας τῶν πρώτων διωγμῶν τῆς χριστιανικῆς κοινότητος πρὸς χάριν τοῦ Χριστοῦ³⁹.

Ὁ διωγμὸς ὅμως καὶ τὸ μαρτύριον, ὡς ἀντιλαμβανόμεθα, δίδουν μίαν ἰδιόζουσαν μορφήν καὶ δημιουργοῦν μίαν ἰδιαίτεραν ἡρωϊκὴν ἀτμόσφαιραν εἰς τὴν χριστιανικὴν ζωὴν, ἀγῶνος καὶ ἀβεβαιότητος συνάμα διὰ τὰ παρόντα. Οὕτως, ἐνῷ διὰ τοὺς ἄλλους ὁ διωγμὸς καὶ τὸ μαρτύριον θὰ ἐθεωροῦντο κακὸν καὶ φρικτὸν διὰ τὴν ζωὴν γεγονός, διὰ τοὺς πιστοὺς εἶναι μακαρία κατάστασις. Οἱ Μαθηταὶ τοῦ Κυρίου κατέστησαν «μακάριοι», μὲ καθαρῶς ἐσχατολογικὴν ἔννοιαν, κυρίως διὰ τοῦ «ὀνειδισμοῦ» καὶ τῆς «διώξεως» (Ματθ. 5,11-12). Παρέχεται δὲ ὑπόσχεσις περὶ τῆς χορηγίας τοῦ Ἀγίου Πνεύματος εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι διωκόμενοι ὁδηγοῦνται εἰς «συνέδρια», «συναγωγὰς» καὶ εἰς «ἡγεμόνας» διὰ νὰ δικασθοῦν («ἐνεκεν» τοῦ Χριστοῦ «εἰς μαρτύριον αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν») (Ματθ. 10,17-18). Ἡ δὲ ὑπόσχεσις περὶ τοῦ «ἀκολουθεῖν» τὸν Ἰησοῦν καὶ «εἰσελθεῖν» εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν παρέχεται εἰς τοὺς προσφέροντας τὴν ζωὴν των καὶ ἀκολουθοῦντας τὸν Χριστόν, ἀπαρνούμενοι τὸν ἑαυτὸν των καὶ ἄρροντες τὸν σταυρόν (Ματθ. 16,24). Δι' αὐτοὺς «ὁ καιρὸς τῆς ἀναλύσεως ἐφάσθη», καὶ ἐφ' ὅσον ἡγωνίσθησαν «τὸν καλὸν ἀγῶνα», «τὸν δρόμον» ἐπεράτωσαν καὶ «τὴν πίστιν» ἐτήρησαν, ἀναμφισβητήτως εἰς αὐτοὺς «ἀπόκειται ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος» τῆς «ἡμέρας ἐκείνης» τῆς ἐσχατολογικῆς (Β' Τιμ. 4,6-8).

Τὸ μαρτυρικόν, λοιπόν, παρὸν ἀποτελεῖ βασικὴν προϋπόθεσιν διὰ τοὺς

37. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὁμιλία 16 (PG. 151, 216A).

38. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ, Μαρτύριον 14,2-3 (ΒΕΠΕΣ, 2, σελ. 25, στ. 7-16).

39. Πρβλ. H. STRATHMANN, «Μάρτυς», ἄρθρον, ἐν Th. D.N.T., τόμ. IV, σελ. 507-508.

«στεφάνους», τὸ ἐσχατολογικὸν τοῦτο δῶρον τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πιστοὺς Του⁴⁰. Ὁ ἐστεφανωμένος δὲ πιστὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ὁ ὅποιος ἔρχεται εἰς τὸ προσκήμιον μετὰ τὸ πέρας τοῦ «δρόμου» καὶ τοῦ «ἀγῶνος», καὶ ὁ ὅποιος ἀσφαλῶς εἶναι ὁ ἀναμενόμενος ἐσχατολογικὸς ἄνθρωπος τῆς θεώσεως, ὁ «πιστὸς ἄχρι θανάτου», ὁ μιμούμενος τὸν Χριστόν, καὶ πρὸς τὸν ὅποιον «παρέχεται» ὡς δῶρον ἐκεῖνος ὁ τοῦ ἐσχάτου τέλους «στέφανος ζωῆς» (Ἀποκ. 2,10).

Οὕτω τὸ τραγικὸν καὶ μαρτυρικὸν ἱστορικὸν παρόν, θεωρούμενον ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἐσχατολογικοῦ μέλλονος, ἀλλάσσει ὅψιν. Οἱ μάρτυρες δὲν εἶναι πλέον τραγικαὶ φυσιογνωμίαι, ἀλλὰ «μακαριοὶ» κατὰ τὴν βιβλικὴν παράδοσιν. Κατὰ δὲ τὴν πατερικὴν καὶ λειτουργικὴν ἀντίληψιν οἱ «Θεοφόροι μάρτυρες» εἶναι οἱ ἐκλεκτοὶ τῆς «παρεμβολῆς ἀγίων» (Ἀποκ. 20,9) καὶ ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους προσφέρει ἡ οἰκουμένη «ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως» καὶ τῆς νέας ἐσχατολογικῆς πραγματικότητος⁴¹. Ἡ μακαριότης δὲ αὕτη τῶν ἀγίων καὶ μαρτύρων σημαίνει διὰ τὴν ὁρθόδοξον κυρίως πνευματικότητα «τὸ ἄπειρον τῆς θεώσεως», τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν θείαν ζωὴν καὶ τὴν θεωρίαν τῆς τριαδικῆς δόξης, ἡ ὁποία περιβάλλει ἀπὸ τοῦδε τοὺς ἀγίους διὰ φωτοστεφάνων⁴². Καὶ τοῦτο, διότι ἡ ὁρθόδοξος πνευματικότης εἶναι ἐσχατολογικῶς προσανατολισμένη καὶ προσβλέπει πρὸς τὴν τελικὴν ἐν δόξῃ συνάντησιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν τελικὴν δοξολογικὴν θέωσιν.

Πρόκειται, ἐνταῦθα, περὶ τοῦ ἐσχατολογικοῦ προσανατολισμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως ἀπὸ τὸ «ἐκ μέρους» πρὸς τὸ «ὅλον» τῆς τελειώσεως, τὸ ὅποιον ἀσφαλῶς θὰ πραγματοποιηθῇ διὰ τῆς ἀμεσότητος τῆς «πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» συναντήσεως ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ καὶ ἡ ὁποία τελικὴ συνάντησις θὰ εἶναι ἀνωτέρα καὶ πληρεστέρα καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν πνευματικῶν ἐμπειριῶν τοῦ παρόντος, αἱ ὁποῖαι προδιαγράφονται εἴτε ὑπὸ τῆς «γνώσεως» εἴτε ὑπὸ τῆς «προφητείας» (Α' Κορ. 13,9-12)⁴³. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς τονίζει ἀκριβῶς αὐτὸν τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ὅπως καταστῶμεν κοινωνοὶ θείας φύσεως καὶ ὅπως πραγματώσωμεν τὴν θέωσιν, ἡ ὁποία ἔχει τεθῇ καὶ ὡς ὁ μοναδικὸς σκοπὸς τῆς δημιουργίας· «εἰς τοῦτο ἡμᾶς πεποίηκεν ὁ Θεός, ἵνα γενώμεθα θείας κοινωνοὶ φύσεως καὶ τῆς

40. Πρβλ. W. GRUNDMANN, «Στέφανος», ἄρθρον, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. VII, σελ. 629, ὅπου τονίζεται ὅτι «εἰς τὰς περισσότερας περιπτώσεις χρησιμοποιοῦνται τῆς λέξεως 'στέφανοι' ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ χρησιμοποιεῖται αὕτη μὲ τὴν ἑνωσιαν τοῦ ἐσχατολογικοῦ δώρου τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πιστοὺς».

41. Βλ. τὸ Τροπάριον τῆς Ἐκκλησίας: «Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως, τῷ φυτουργῷ τῆς κτίσεως, ἡ οἰκουμένη προσφέρει σοι, Κύριε, τοὺς θεοφόρους μάρτυρας».

42. P. EVDOKIMOV, Τὸ «Ἅγιο Πνεῦμα», σελ. 63.

43. Βλ. G. DELLING, «Τέλειος», ἄρθρον, ἐν Th. D.N.T., τόμ. VIII, σελ. 75.

αὐτοῦ ἀϊδιότητος μέτοχοι καὶ φανῶμεν αὐτῷ ὅμοιοι κατὰ τὴν ἐκ χάριτος θέωσιν»⁴⁴.

3. Θεώσις καὶ «πρακτικὸς βίος» — ἐσχατολογικὸς χαρακτήρ τῶν «ἔργων» καὶ τῆς «ἀρετῆς», ὡς τῆς «ἀπαθείας» καὶ «ἀσκήσεως».

Ἀλλὰ καὶ ὁ «πρακτικὸς βίος» τῶν ἔργων καὶ τῶν ἀρετῶν λαμβάνει ἐν ὄψει τῆς θεώσεως ἐσχατολογικὴν σημασίαν. Ἡ θέωσις δὲν εἶναι ἐν εἶδος θεωρητικοῦ βίου, μὲ μυστικὰς καὶ πνευματικὰς μόνον ἐμπειρίας, ἡ ἡ κατὰ-ληξις μιᾶς «ἡρωϊκῆς» καὶ μαρτυρικῆς ζωῆς («ἐκτάκτων») ἱστορικῶν στιγμῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς πορείας καὶ ζωῆς, ἀλλὰ περιλαμβάνει καὶ τὴν καθημερινότητα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, μὲ τὰς πολὺ πεζὰς μάλιστα καὶ γῆινους ἱστορικὰς προεκτάσεις. "Ὅταν σκεπτόμεθα τὴν θέωσιν δὲν πρέπει νὰ «μυμνησκόμεθα» μόνον τοὺς μεγάλους ἡσυχαστάς, τοὺς προσευχομένους ἐν σιωπῇ καὶ ἔχοντας μεταμορφωμένον πρόσωπον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους Ἀγίους καὶ Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι ἀνέλαβον τὴν φροντίδα καὶ τὴν μέριμναν δι' ἀσθενεῖς, πένητας καὶ ταξιδιώτας, μὲ ὅλας τὰς ταλαιπωρίας καὶ τὰς θλίψεις τῆς καθημερινότητος τοῦ ποιμνίου των⁴⁵, καθὼς ἐπίσης καὶ πάντας τοὺς ἀφανεῖς καὶ ταπεινοὺς «μάρτυρας» τῆς καθημερινότητος, οἱ ὅποιοι σιωπηρῶς αἴρουν τὸν «σταυρὸν» τῆς πιστότητός των εἰς τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου. Καὶ ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ δύο διαφορετικῶν μορφῶν ἢ τρόπων θεώσεως, ἀλλὰ περὶ τῆς αὐτῆς θεοποιοῦ προσπάθειας τῶν πιστῶν, ἡ ὅποια ἀγκαλιάζει τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, τὰς φυσικὰς καὶ πνευματικὰς του ἐνεργείας, τὰς ἱστορικὰς καὶ ἐσχατολογικὰς λειτουργίας τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, τὰς δύο ὕψεις τῆς ζωῆς.

Ἀσφαλῶς ἡ θέωσις διέρχεται διὰ τῆς «ἡσυχίας» καὶ τῆς «ἀπαθείας», ἀλλὰ πραγματοποιεῖται καὶ διὰ τῶν «ἔργων» καὶ τῆς «ἀρετῆς». "Ἄνευ ἀμφιβολίας «εἰς τὴν ἀπάθειαν θεούμενος ὁ ἄνθρωπος ἀχράντως μοναδικὸς γίνεται»⁴⁶, ἀλλ' ἡ θέωσις εἶναι καὶ βίος «κατ' ἀρετὴν»⁴⁷. Καὶ ἀντιστρόφως πάλιν, ἡ θέωσις δὲν εἶναι ἔργον καὶ καρπὸς μόνον τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος καὶ προσπάθειας ἀλλὰ καὶ τῆς «ἀπαθοῦς» καὶ «ἡσύχου» ζωῆς. Ἡ πατερικὴ αὕτη ἀντίληψις ἀνατρέπει, ὡς ἀντιλαμβανόμεθα, τὴν ὅλην σύγχρονον κοινωνικὴν ἀντίληψιν περὶ τελειώσεως καὶ «θεώσεως» τοῦ ἀνθρώπου δι' ἱστορικῶν διεργασιῶν καὶ διὰ «θορυβοποιῶν» ἐνεργειῶν καὶ πράξεων, εἴτε αὗται ἐκφράζονται διὰ τοῦ γνωστοῦ ἐντυπωσιασμοῦ τῆς ἐπιστήμης εἴτε αὗται ἐπιβάλλον-

44. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Κεφάλαια θεολογικὰ καὶ οἰκονομικὰ 1,42 (PG. 90, 1193D).

45. T. WARE, The Orthodox Church, σελ. 241-242.

46. ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞ., Στρωματεῖς 4,23 (ΒΕΠΕΣ, 8, σελ. 102, στ. 6-7).

47. ΔΙΑΔΥΜΟΥ ΑΛΕΞ., Ὑπόμν. εἰς Ὑάμ., 81 (ΒΕΠΕΣ, 44, σελ. 203, στ. 32).

ται δια τῶν ποικίλων κοινωνικο-πολιτικῶν συστημάτων, μεσσιανικοῦ τύπου.

Ἐναντι τοῦ κοινωνικοῦ ἄγχους καὶ τοῦ οἰκονομικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, τῆς πάλης καὶ τοῦ ποικιλομόρφου «θορύβου» τῆς ἀνθρωπίνης προσπάθειας, ἡ ἡ χριστιανικὴ πατερικὴ διδασκαλία περὶ θεώσεως καὶ τελειώσεως προβάλλει τὴν «ἀπάθειαν» καὶ τὴν «ἡσυχίαν», ὅχι ἀσφαλῶς ὡς παθητικὴν κατάστασιν ζωῆς, ἀλλ' ὡς «πρᾶξιν», ἐνεργητικὸν δυναμισμόν καὶ «ἐπίβασιν» πάσης θεωρίας. Ὡραϊότατα, ὁ θεωρητικὸς πατὴρ τοῦ ἡσυχαστικοῦ καὶ θεωρητικοῦ βίου τῆς Ἀνατολῆς, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἀποφαίνεται περὶ τῆς «ἡσυχίας» ὡς θεοποιοῦ «πράξεως», συνθέτων οὕτω τὴν «θεωρίαν» καὶ τὴν «πρᾶξιν», ὡς ἐνιαῖον πνευματικὸν βίωμα· «αὕτη (ἡ ἡσυχία) πρᾶξις ὡς ἀληθῶς, ἐπίβασις τῆς ὡς ἀληθῶς θεωρίας ἢ θεοπτίας, εἰπεῖν οἰκειότερον..., δι' αὐτῆς γὰρ θεοποιεῖται ὁ ἄνθρωπος»⁴⁸. Ὁμοίως καὶ διὰ τὸν Νύσσης Γρηγόριον ἡ ἀπάθεια «δὲν ἔχει ἀρνητικὸν ἀλλὰ θετικὸν χαρακτήρα»⁴⁹. Ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἀπαιτεῖ ἰσορροπίαν μεταξὺ τοῦ «πρακτικοῦ» καὶ τοῦ «θεωρητικοῦ» βίου· «οὔτε τὸ λίαν ἀπαθὲς ἐπαινώ, οὔτε τὸ ἄγαν περιπαθές. Τὸ μὲν γὰρ ἀπάνθρωπον, τὸ δὲ ἀφιλόσοφον»⁵⁰.

Ἡ ἀναζητουμένη δὲ αὕτη «ἰσορροπία» μεταξὺ «ἀπαθείας» καὶ «πράξεως», «ἡσυχίας» καὶ «ἀσκήσεως», εὐρίσκεται εἰς τὸν ἐσχατολογικὸν χαρακτήρα ἀμφοτέρων τῶν καταστάσεων. Ἡ «ἀπάθεια» δὲν εἶναι μόνον μία ἐσωτερικὴ διεργασία προσεγγίσεως ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ «ἀπαθοῦς» Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ «ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ χριστιανικοῦ ἀγῶνος»⁵¹. Ὑπὸ τὴν ἐσχατολογικὴν δ' ἐποψιν οἱ Πατέρες «ὀρίζονται ἀπάθειαν εἶναι ἀνάστασιν ψυχῆς πρὸ τοῦ σώματος»⁵². Πράγματι εἶναι λίαν φανερόν ὅσον εἰς τὴν «ἀπάθειαν» ὅσο καὶ εἰς τὴν «ἀσκησιν» ὁ ἐσχατολογικὸς χαρακτήρ τῆς πνευματικῆς ζωῆς. «Ἡ καταπολέμησις τῶν παθῶν καὶ ἡ ἄσκησις εἶναι μία προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ δημιουργήσῃ ἤδη ἀπὸ τοῦδε τὸν τύπον ἐκεῖνον τῆς ἀφθαρσίας καὶ ἀγγελικῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ τὸν χαρακτήρα τὸν ἐσωτερικὸν καὶ ἡθικόν, τοῦ ἀναμένει νὰ ἔχῃ εἰς τὸ τέλος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Εἶναι σαφὲς ἐπομένως καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς κρίσεως ποὺ ὑπάρχει εἰς τὴν «ἀπάθειαν» καὶ τὴν ἄσκησιν, ὅπως καὶ ὁ ἐσχατολογικὸς αὐτῶν χαρακτήρ»⁵³.

Μυστικὴ λοιπὸν ζωὴ, ἀπαθείας καὶ ἡσυχίας, καὶ ζωὴ πράξεως καὶ

48. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὁμιλία 43, 33 (Ἐκδοσις Σ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Γρηγορίου Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ Παλαμᾶ, Ὁμιλίας ΚΒ', Ἀθήναι 1861, σελ. 170).

49. Η. Δ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑ, Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου, σελ. 206. Πρβλ. Ε. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, «Ἀπάθεια», ἄρθρον, ἐν Θ.Η.Ε., τόμ. 2ος, στ. 1028.

50. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ, Ἐπιστολὴ 165 (PG. 37, 273B).

51. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ, Ἀρχιμ., Ὁ Γέρον Σιλουανός, σελ. 184.

52. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΛΙΜΑΚΟΣ, Κλίμαξ, λόγος 29 (PG. 88, 1148B).

53. Σ. Χ. ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ, Θεὸς καὶ Ἱστορία κατὰ τοὺς Καππαδόκας, σελ. 17.

ἀγῶνος διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀρετῶν, εἶναι δύο πόλοι τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος διὰ τὴν θέωσιν καὶ τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ «ποιῶν τὸν νόμον, ἀπάθειαν κτᾶται καὶ γινῶσιν»⁵⁴, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπάθεια εἶναι «ἡ τελεία τῶν τελείων ἀτέλεστος τελειότης»⁵⁵. Ὁ δυναμισμὸς οὗτος τῆς ἀπαθείας ἱστοριοποιεῖ καὶ τὸν ἐσχατολογικὸν δυναμισμόν τῆς τελειώσεως καὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀπάθεια εἶναι καὶ προεικόνισις καὶ πρόγευσις ἐν τῷ παρόντι τῆς ἐσχατολογικῆς τελειότητος⁵⁶, ἅμα δὲ καὶ τῆς πλήρους μελλοντικῆς θεώσεως· «ὁ ἐν ἡμῖν ἐγκεχυρμένος τῆς ἀπαθείας παράδεισος, εἰκὼν ἔστι τοῦ μέλλοντος τοὺς δικαίους ὑποδέχεσθαι»⁵⁷. Ἐξ ἄλλου αὕτη αὕτη ἡ «ἀπάθεια ψυχῆς» εἶναι ἐν τῷ παρόντι «βασιλεία οὐρανῶν» καὶ συνοδεύεται μετὰ τῆς θεοποιοῦ (γνώσεως τῶν ὄντων)⁵⁸.

Ἐντεῦθεν, ἡ ἀπάθεια σχετίζεται ἀμέσως μὲ τὸ θέμα τῆς ἐν τῷ παρόντι θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι δοξοποιήσεως αὐτοῦ. Εἴτε αὕτη ἔρχεται ὡς καρπὸς τῆς (θείας ἐξομοιώσεως)⁵⁹ καὶ ἀκολουθεῖ αὐτήν, εἴτε τίθεται ὡς βασικὴ προϋπόθεσις τῆς θεώσεως καὶ τῆς δόξης, ἀπαλλάττουσα πρωτίστως ἐκ «παντὸς κακοῦ» τὸν ἄνθρωπον καὶ ὁδηγοῦσα ἔπειτα αὐτὸν εἰς τὴν πρὸς Θεὸν ὁμοίωσιν»⁶⁰. Ὁ μετέπειτα ἀγιασμὸς καὶ ἡ ἐνάρετος ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔρχονται ὡς ἐπακόλουθα τῆς συζεύξεως τῆς ἀπαθείας μετὰ τῆς θεώσεως. Οὐδέποτε ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου σκέψεως ἡ πρᾶξις προτάσσεται τῆς θεωρίας. Ἡ ἀπάθεια, ἐν προκειμένῳ, ὡς τὸ κέντρον τῆς θεωρητικῆς ζωῆς τοῦ πιστοῦ, ἐκλαμβάνεται ὡς ἡ «ἀρχή» καὶ ἡ «ὑπόθεσις» τῆς «κατ' ἀρετὴν ζωῆς» καὶ τῆς ἐσχατολογικῆς τελειώσεως τοῦ ἀνθρώπου⁶¹. Αἱ ἀρεταὶ εἶναι ὁ «κόσμος» τῆς ἀπαθείας⁶² καὶ ἡ προϋπόθεσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ⁶³.

Ἡ σύζευξις αὕτη θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ βίου εἶναι χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς περὶ θεώσεως πατερικῆς διδασκαλίας. Ὡς ἡ μυστικὴ ζωὴ εἶναι ὁδὸς θεώσεως, ὁμοίως «ὁδὸς θεώσεως» εἶναι αἱ ἀρεταὶ καὶ τὰ ἔργα ἀγάπης⁶⁴. Οὕτως ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τῆς ἀρετῆς εἶναι «τὸ πρὸς τὸν Θεὸν

54. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, Εἰς Παροιμ. Σολομ., 28 (PG. 17, 244A).

55. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΛΙΜΑΚΟΣ, Κλίμαξ, λόγος 29 (PG. 88, 1148C).

56. Μ. ΚΑΡΔΑΜΑΚΗ, Ὁρθόδοξος πνευματικότητα, σελ. 183.

57. ΗΛΙΑ ΟΣΙΟΥ, ΤΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ, Ἀνθολόγιον γνωμικόν, ἐν «Φιλοκαλία», τόμ. Β', σελ. 301.

58. ΕΥΑΓΓΡΙΟΥ ΠΟΝΤΙΚΟΥ, Κεφάλαια πρακτικά, 3 (PG. 40, 1221D). Πρβλ. ΟΣΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Περὶ κτήσεως τῶν ἀρετῶν καὶ ἀποχῆς τῶν παθῶν, ἐν «Φιλοκαλία», τόμ. Γ', σελ. 135.

59. ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΑΔΕΞ., Στρωματεῖς 4,23 (ΒΕΠΕΣ, 8, σελ. 345, στ. 20).

60. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Ἐξήγ. Ἀσμ. Ἀσμάτων, λόγος 2 (PG. 44, 800C).

61. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Λόγος Κατηχητικὸς (PG. 45, 29A).

62. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΛΙΜΑΚΟΣ, Κλίμαξ 29 (PG. 88, 1148B).

63. Γ. Π. ΠΑΤΡΩΝΟΥ, Σχέσις παρόντος καὶ μέλλοντος, σελ. 106.

64. Πρβλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Κατὰ Εὐνομίου 3,5 (PG. 29, 665B)· ΜΑΞΙΜΟΥ

ὁμοιωθῆναι» καὶ ὁ «ἐσχατος τῆς ἀρετῆς ὅρος», ἀσφαλῶς, ἡ θέωσις⁶⁵. Ἡ θέωσις, ἐπομένως, «ὀρίζεται» ἀπὸ τὰ ἔργα ἀρετῆς καὶ πίστεως καὶ διέρχεται διὰ τῆς «ὁδοῦ» τῆς ἀγάπης, τῆς εἰρήνης καὶ τῶν ὁμοίων τῆς πίστεως ἐκδηλώσεων⁶⁶. Ὁ δὲ Θεὸς τελικῶς «τοὺς ἀξιούς θεοποιεῖ»⁶⁷ καὶ «τελεῖα ψυχὴ εἶναι ἡ ταῖς ἀρεταῖς ἀνακραθεῖσα»⁶⁸. Βεβαίως αἱ ἀρεταὶ δὲν συνιστοῦν τὴν θέωσιν καὶ οὕτε «ἐξ ἀρετῆς μόνης... ἡ θέωσις ὑπάρχει»⁶⁹, ὅπως καὶ αἱ ἀρεταὶ «οὐκ ἔστι τελειότης, ἀλλὰ τελειότητος ἐργαλεῖα. Ἐπειδὴ οὐκ ἐν τούτοις εὐρίσκεται ἡ τελειότης ἀλλὰ διὰ τούτων προσγίνεται»⁷⁰. Ὡς ἐκ τούτου καὶ πάλιν ἡ θέωσις, ἐν ἐσχατολογικῇ ἐννοίᾳ, μετατίθεται ἐκ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης προσπαθείας εἰς τὸν χῶρον τῆς χάριτος καὶ τῆς «θεοποιοῦ ἐνεργείας»⁷¹. Μὲ τὴν βεβαιότητα δέ, ὅτι αἱ ἀρεταὶ εἶναι πράξεις καὶ ἐνέργειαι τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἐνῶ ἡ θέωσις δωρεὰ τοῦ μέλλοντος⁷², προσδίδει εἰς τὸν ἐσχατολογικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα μεγίστην σπουδαιότητα.

4. Θέωσις διὰ πίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης, ὑπομονῆς καὶ ὑπακοῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐν τῷ παρόντι.

Ἐκεῖνο, ὅμως, τὸ ὁποῖον προσδίδει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην πράξιν καὶ ἀρετὴν θεῖαν ἐγκυρότητα ἐν τῷ παρόντι καὶ διανοίγει τὴν ἐσχατολογικὴν ὁδὸν τελειώσεως καὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, θεῖα χάρις, εἶναι ἡ γνησία «πίστις», ὡς «ὑπακοή» εἰς τὸν Θεόν. Καὶ τοῦτο, διότι πίστις καὶ ὑπακοή σημαίνουν ἀληθινὴν στάσιν ζωῆς τοῦ «καινοῦ» ἀνθρώπου ἔναντι τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐντολῶν Του. Αὕτῃ ἡ στάσις προσδίδει ἔντονον ἐσχατολογικὸν χαρακτῆρα εἰς τὴν πίστιν, ἐφ' ὅσον πρόκειται διὰ μίαν «καινὴν» ζωὴν «ἐν πίστει». Καὶ διὰ τὴν

ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Μυσταγωγία, 7 (PG. 91, 685D)· ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥ, Περὶ τελειότητος, 13 (PG. 34, 849D) κ.ά.

65. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς τὸν 134 Ψαλμ., 7 (PG. 55, 398).

66. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ, Ἐπεὶ ἡθικά, 2, (PG. 37, 957A)· ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Πρὸς Θαλάσσιον, 7 (PG. 90, 285B), Μυσταγωγία, 5 (PG. 91, 680BC).

67. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Κεφάλαια θεολογικὰ καὶ οἰκονομικὰ 1, 78 (PG. 90, 1212B).

68. ΘΑΛΑΣΣΙΟΥ ΟΣΙΟΥ, Περὶ ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας, ἐν «Φιλοκαλία», τόμ. Β', σελ. 212.

69. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων (Ἐκδ. Π. Χρήστου, τόμ. Α', σελ. 643, στ. 17).

70. ΚΑΣΣΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΟΥ, Πρὸς Λεόντιον, ἐν «Φιλοκαλία», τόμ. Α', σελ. 83.

71. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ἐνθ' ἀνωτ., στ. 19.

72. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (ΓΟΝΤΙΚΑΚΗ), Ἀρχιμ., Εἰσοδικόν, Ἅγιον Ὅρος 1974, σελ. 162.

Κ. Διαθήκην τοῦτο διερμηνεύεται ὡς ζωὴ «ἐν Κυρίῳ» καὶ ζωὴ «ἐν χάριτι», μὲ ὅλας τὰς ἐσχατολογικὰς προεκτάσεις⁷³.

Πράγματι, ὁ «ἐν Χριστῷ» ἄνθρωπος εἶναι μία νέα δημιουργία (Β' Κορ. 5,17) καὶ ἡ «ἐλευσις» τῆς πίστεως εἰς τὸν κόσμον σημαίνει τὴν «εἴσοδον» τοῦ ἐσχατολογικοῦ καιροῦ τῆς χάριτος ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ νόμου (Γαλ. 3,23 ἐξ.). Ἡ ἐσχατολογικότης δὲ αὕτη τῆς πίστεως, ἐκτὸς τοῦ ἤδη πραγματοποιηθέντος στοιχείου, διαφυλάσσει καὶ τὴν μελλοντικὴν διάστασιν τῆς ἐκπληρώσεως καὶ τῆς πληρώσεως. Εἶναι σαφές ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ, ὅτι ἡ πίστις ἀναφέρεται εἰς ὅ,τι ὁ Θεὸς ἔχει ἤδη πράξει ἐν Χριστῷ (Ρωμ. 10,9) καὶ εἰς ὅ,τι πρόκειται νὰ πράξῃ εἰς τὸ μέλλον, διὰ νὰ «συζήσωμεν» μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ αἰωνιότητι (Ρωμ. 6,8).

Οὕτως, ἡ διὰ τοῦ Χριστοῦ θέωσις καὶ τελείωσις τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου «ἐν πίστει» ἀποτελεῖ τὴν σύνθεσιν καὶ ἐνότητα τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἐσχατολογικοῦ στοιχείου τῆς θείας Οἰκονομίας (Α' Θεσ. 4,14), διότι σαφῶς «ἡ πρᾶξις τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ παρελθὸν εἶναι μία ἐσχατολογικὴ ἐνέργεια, ἡ ὁποία κατευθύνει τὸ ὅλον μέλλον»⁷⁴. Μὲ ἄλλους λόγους, ἡ καινὴ ἐν Χριστῷ πίστις διαγράφει τὰ σωτηριολογικὰ πλαίσια τοῦ τί ἐν τῷ παρόντι «ἐσμέν» καὶ τοῦ τί ἐν τῷ μέλλοντι «εἰς αἰῶνας αἰώνων ἐσόμεθα», καθ' ὅσον «ἐξ αὐτῆς» τῆς πίστεως ἔχομεν καὶ θὰ ἔχωμεν «τὸ εἶναι καὶ τὸ εἶναι» τῆς θεωθείσης ὑπάρξεώς μας⁷⁵.

Ἡ κεντρικότης τῆς πίστεως διὰ τὴν χριστιανικὴν ζωὴν, τονίζεται ἰδιαιτέρως καὶ ὑπὸ τῶν Πατέρων, ὅταν ἀναφέρονται οὗτοι εἰς τὸ θέμα τῆς θεώσεως καὶ ὅταν ἀναζητοῦν τοὺς τρόπους διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος φθάνει εἰς αὐτήν. Ἡ πίστις θεωρεῖται βασικὸν κριτήριον «τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀμέσου ἐνώσεως»⁷⁶ καὶ δεικνύει τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ «στάσιν» τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τῶν πραγμάτων τοῦ παρόντος, ἀλλ' εἶναι αὕτη καὶ «πρόξενος», συγχρόνως, καὶ τῶν «ἀνεπίπτων» πραγμάτων τοῦ μέλλοντος⁷⁷. Δὲν ἐπιβάλλεται, βεβαίως, ἡ πίστις ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὅμως ἐκούσιος τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως «συγκατάθεσις», πρὸς ἐναρμόνισιν τῆς ζωῆς, συμφώνως πρὸς τὰς ἀληθείας καὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ⁷⁸. Τίθεται δὲ οὕτως αὕτη ὡς «ἀρχὴ πράξεως» καὶ ὡς «θεμέλιος ἔμφρονος προαιρέσεως», διὰ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς πραγματοποίησιν τοῦ θείου προορισμοῦ⁷⁹.

73. Πρβλ. R. BULTMANN, «Πίστις», ἄρθρον, ἐν Th. D.N.T., τόμ. VI, σελ. 220.

74. R. BULTMANN, Αὐτόθι, σελ. 221.

75. ΣΥΜΕΩΝ ΝΕΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Traitées Théologiques et Ethiques*, I (SC. No. 122, σελ. 128).

76. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Πρὸς Θαλάσσιον, 34 (PG. 90, 377B).

77. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΙΜΑΚΟΣ, Κλίμαξ 27 (PG. 88, 1113B).

78. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Περὶ πίστεως, 1 (PG. 31, 677D).

79. ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞ., Στρωματεῖς 2,2 (PG. 8, 940AB).

‘Αλλ’ ἡ «ἐνεργουμένη πίστις», παραλλήλως πρὸς τὴν ἱστορικὴν τῆς σπουδαιότητά, ἔχει καὶ βαθυτάτην ἐσχατολογικὴν σημασίαν, ἐφ’ ὅσον θεωρεῖται αὕτη ὡς ἡ ἐντὸς ἡμῶν βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δεικνύει διὰ τοῦ δυναμικοῦ ἐσχατολογικοῦ τούτου χαρακτήρος τῆς τὴν ἐπίδρασιν τῆς πρὸς πραγμάτων τῆς θεώσεως, νοουμένης αὐτῆς ὡς ἐν τῷ παρόντι ἐνώσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ⁸⁰. Διὰ τῆς ἐσχατολογικῆς ταύτης ἀναφορᾶς, ἡ πίστις «ζητεῖ τὰ αἰώνια ἀγαθὰ»⁸¹ καὶ δι’ αὐτῆς τὰ «μάλλοντα» βιοῦνται ὡς «παρόντα»⁸². Ὑπ’ αὐτὴν τὴν ἐσχατολογικὴν καὶ πάλιν ἔννοιαν «ἡ βεβαιότης τῆς πίστεως δημιουργεῖ τὴν προϋπόθεσιν τῆς βιώσεως τοῦ μελλοντικοῦ γεγονότος ἥδη τῶρα εἰς ἕκαστον καιρὸν, δηλαδὴ εἰς ἕκαστην στιγμὴν τῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία λαμβάνει οὕτω νέον ἀξιολογικὸν περιεχόμενον»⁸³. Συνθέτει δὲ ἐν ἑαυτῇ ἡ πίστις τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, διότι εἶναι κατ’ οὐσίαν «ἰσχύς εἰς σωτηρίαν» διὰ τὸ παρὸν καὶ «δύναμις εἰς ζωὴν αἰώνιον» διὰ τὸ μέλλον⁸⁴.

Ἡ σωτηριολογικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ αὕτη διάστασις τῆς πίστεως μᾶς φέρει πλησιέστατα καὶ πρὸς τὸ ἄλλο ἐκεῖνο γνώρισμα τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, τὸ τῆς ἐλπίδος, τὸ ὁποῖον μεταθέτει τὸ κέντρον τῶν ἐνδιαφερόντων καὶ τῆς καταξιώσεως τῆς ζωῆς τῶν πιστῶν ἀπὸ τοῦ παρόντος εἰς τὸ μέλλον. Ἡ πίστις συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἐλπίδος καθιστᾷ «βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν» περὶ τῆς σωτηρίας καὶ περὶ τῆς ὄντολογικῆς μεταμορφώσεως τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῆς καταστάσεως τοῦ «μὴ ὄντος» εἰς τὴν νέαν κατάστασιν («τῶν ὄντων» καὶ ζωοποιηθέντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (Ρωμ. 4,16-18). Ἔχει καταστῆ, μάλιστα, σαφὲς ἐκ διαφόρων ἐκφράσεων τῆς Κ. Διαθήκης, ὅτι ἡ ἀληθὴς πίστις συσχετίζεται ἀμέσως μετὰ τῆς ἐλπίδος (Ἐβρ., κεφ. 11), καθ’ ὅσον ἡ πίστις εἰς τὰς ὑποσχέσεις καὶ ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐλπίς, καὶ οὕτω μᾶς φέρει αὕτη εἰς ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν ἐσχατολογικὴν προοπτικὴν τῆς χριστιανικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἱστορίας. Διότι πράγματι ἡ ἐλπίς διανοίγει τὴν ὑπαρξίν πέρα τῶν «βλεπομένων», τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ «πρόσκαιρα», πρὸς τὰ «μὴ βλεπόμενα καὶ αἰώνια» (Β’ Κορ. 4,18). Ἡ δὲ ἱστορία βιούμενη διὰ πίστεως πληροῖ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἐλπίδος περὶ τῆς ἐσχατολογικῆς δικαιώσεως αὐτοῦ («ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ» (Β’ Κορ. 5,6 κ.ἐξ.)).

Ἡ διὰ πίστεως ἐλπίς, ὁμοίως καὶ διὰ τὴν πατερικὴν παράδοσιν, μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν ἐσχατολογικὴν διάστασιν τῆς ἱστορίας καὶ μᾶς φανερώνει τὸν ἀνθρώπον νὰ διανοίγεται ἀπὸ τὸ ἱστορικὸν παρὸν πρὸς «τὰ ἐλπιζόμενα» ἐσχατολογικὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα μάλιστα διὰ τῆς ἐλπίδος ἔρχονται ἐγγύτερον

80. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Πρὸς Θεολόγους, 33 (PG. 90, 373BC).

81. ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥ, Ὁμιλίαι Πνευματικαὶ 48,2 (PG. 34, 809A).

82. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞ., Στρωματεῖς 7,12 (PG. 9, 509A).

83. Ν. ΝΗΣΙΩΤΟΥ, Ἡ ἀπολογία τῆς ἐλπίδος, ἐν «Θεολογία», σελ. 492.

84. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞ., Στρωματεῖς 2,12 (PG. 8, 992B).

καὶ πλουτίζουν τὴν ὑπαρξιν⁸⁵. Ἡ θέωσις εἶναι ὁ ἐσχατολογικὸς οὗτος πλουτισμὸς τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῶν ἀγαθῶν τοῦ μέλλοντος, ἡ δὲ ἐλπίς, χαρακτηριζομένη ὡς «ἀπόντος πράγματος συνουσία»⁸⁶, δεικνύει ἀκριβῶς τὴν ἐν τῷ παρόντι πραγμάτωσιν τῶν ἀγαθῶν τούτων καὶ τὴν ἄμεσον ἐν τῇ ὑπάρξει ἱστοριοποίησιν τοῦ ἐσχάτου χρόνου.

Βεβαίως ἡ ἐλπίς δὲν ἐξιδανικεύει τὸ παρὸν καὶ δὲν παραβλέπει τὰς ὁδύνας τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου. Ἡ θεουμένη ὑπαρξὶς ὑπόκειται ἀσφαλῶς εἰς τὰς δυσμενεῖς ἱστορικὰς συνθήκας καὶ καταστάσεις. Ἀλλ' ἡ ἐλπίς δι' ἓνα ἄνθρωπον τῆς θεώσεως «οὐ μόνον τὴν τῶν μελλόντων ὠδίνει ἀπόλαυσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς παρόντας ἐπικουφίζει πόνους»⁸⁷. Διὰ τοῦτο ἡ ἐλπίς σχετίζεται ἀμέσως καὶ μὲ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν καρτερίαν ἔναντι τῶν ποικίλων πειρασμῶν καὶ ἀντιξόων συνθηκῶν τῆς ζωῆς, ἐπικειμένης μάλιστα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ (Β' Κορ. 6,4 ἐξ.). Ἡ «ὑπομονή» δὲν δίδει μόνον ἐγκυρότητα εἰς τὴν πίστιν ἀλλὰ καὶ μακρότητα εἰς τὴν ἐλπίδα (Α' Θεσ. 1,3), παρέχει δ' ἐπίσης βεβαιότητα σωτηριολογικὴν καὶ ἐγγύησιν ἐσχατολογικὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον τοῦ παρόντος (Β' Τιμ. 2,10-12). Εἶναι ἡ «ὑπομονή» γνῶρισμα θεοποιητικόν. Ἐξ αὐτοῦ καὶ ὁ τύπος τοῦ χριστιανοῦ ἀνθρώπου περιγράφεται ὡς ὁ «ὕγιαίνων τῇ πίστει» ἀλλὰ καὶ «τῇ ὑπομονῇ» (Γίτ. 2,2) καὶ ὅτι ἐν ἀληθὲς βίωμα εἶναι τὸ βίωμα τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία τελικῶς «πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει» (Α' Κορ. 13,7) ἐν τῷ παρόντι ἱστορικῷ χρόνῳ τῆς δοκιμασίας καὶ τῶν πειρασμῶν. Ὁ δὲ πιστός, «ὃς ὑπομένει πειρασμόν», γίνεται ἀπὸ τοῦδε «μακάριος ἀνὴρ» καὶ ὡς «δοκιμὸς γενόμενος» ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, ἰδιαιτέρως ἐξ αἰτίας τῆς ἐξάρσεως τοῦ ἐσχατολογικοῦ «πειρασμοῦ», «λήμψεται τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγγείλατο (ὁ Θεὸς) τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν» (Ἰακ. 1,12· πρβλ. 5,11).

Ἡ ὑπομονή, ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἡ ἐλπίς, διαγράφουν τὴν ἐσχατολογικὴν προοπτικὴν τῆς θεώσεως καὶ τονίζουν τὴν ἀπὸ τοῦδε βίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς «μακαριότητος» καὶ ἐν τῷ παρόντι ἀκόμη καιρῷ τοῦ πειρασμοῦ. Ὁ δὲ «Θεὸς τῆς ὑπομονῆς» εἶναι καὶ Θεὸς τῆς «παρακλήσεως» (Ρωμ. 15,5), καὶ ὡς ἐκ τούτου τίθεται ὡς ἐγγύησις διὰ τὴν ἐσχατολογικὴν «ἀνακούφισιν» ἐκ τῶν «παθημάτων» τοῦ παρόντος (Β' Κορ. 1,6).

Πάντα δὲ τὰ βιώματα ταῦτα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἴτε πρακτικῆς εἴτε θεωρητικῆς φύσεως, θὰ πρέπει νὰ στέφονται ὑπὸ τῆς ἀγάπης, διότι «ὄντως οὐδὲν τῆς θείας ἀγάπης θεοειδέστερον... οὐδὲ ἀνθρώποις πρὸς θέωσιν

85. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπιστολὴ 140,1 (PG. 32, 588B). Πρβλ. ΚΑΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞ., Στρωματεῖς 2,9, ὅπου ἡ ἐλπίς παρουσιάζεται ὡς «προσδοκία ἀγαθῶν» τοῦ μέλλοντος αἰῶνος (PG. 8, 976C).

86. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ, Ἐπη ἡθικά (PG. 37, 956A).

87. ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΠΗΛΟΥΣΙΩΤΟΥ, Ἐπιστ. 5,58 (PG. 78, 1361C).

ύψηλότερον», κατὰ τὴν πατερικὴν ἀντίληψιν⁸⁸. Ἀσφαλῶς ἡ «ὁδὸς» πρὸς θεώσιν τοῦ ἀνθρώπου «ἀρχὴν» ἔχει τὴν πίστιν, «τέλος» ὅμως τὴν ἀγάπην, «τὰ δὲ δύο ἐν ἐνότητι γενόμενα, θεὸς ἐστίν»⁸⁹. Καὶ ἀκόμη «ἡ πανένδοξος τῆς ἀγάπης ὁδὸς» εἶναι «θεία καὶ θεοποιὸς» καὶ «ἄγει» τὸν ἄνθρωπον «πρὸς τὸν Θεόν»⁹⁰. Ἡ τελειότης καὶ ἡ θέσις εὐρίσκονται εἰς τὸ τέλος τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγάπης· «καὶ ὅτε φθάσομεν τὴν ἀγάπην, ἐφθάσαμεν εἰς Θεόν. Καὶ ἡ ὁδὸς ἡμῶν ἐτελειώθη καὶ διέβημεν πρὸς τὴν νῆσον, τὴν ἐκεῖθεν τοῦ κόσμου οὖσαν· ὅπου ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα»⁹¹. Οὕτως ἡ «διάβασις» ἀπὸ τοῦ παρὸν εἰς τὸ μέλλον καὶ ἀπὸ τοῦ ἐνταῦθα εἰς τὸ ἐπέκεινα, καὶ ἡ «μετατόπισις» ἡμῶν ἀπὸ τοῦ ἱστορικὸν πρὸς τὸ ἐσχατολογικὸν καὶ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπινον πρὸς τὸ θεῖον, ὅπου ἡ ἔνωσις καὶ μέθεξις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς τριαδικῆς Θεότητος, πραγματοποιεῖται ἀπὸ τοῦδε διὰ τοῦ βιώματος τῆς ἀγάπης.

Ἡ ἀγάπη εἶναι βασικὸν στοιχεῖον τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῆς πρὸς τὴν θεώσιν προσπάθειας τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὅσον εἶναι οὐσιώδης γνώρισμα καὶ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν βιβλικὴν παράδοσιν τῆς Κ. Διαθήκης· «ἀγαπητοί, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ Θεοῦ ἐστίν, καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται καὶ γινώσκει τὸν Θεόν. Ὁ μὴ ἀγαπῶν οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν... Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ μένει» (Α' Ἰωάν. 4,7-8,16). Ἐπίσης ἡ ἀγάπη εἶναι κριτήριον καὶ διὰ τὴν τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου. «Τέλεις» ἄνθρωπος εἶναι ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀγάπης (Ματθ. 19,21), ἐφ' ὅσον ἡ ἀγάπη πρὸς «τὸν Θεόν» καὶ «τὸν πλησίον» εἶναι, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου, «ἡ μεγάλη καὶ πρώτη ἐντολή» τῆς νέας διαθήκης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον (Ματθ. 22,37-40· Μάρκ. 12,30-31) καὶ ἐφ' ὅσον διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ὁ ἀνθρωπος «οὐ μακρὰν ... ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ» (Μάρκ. 12,34). Ἡ ἀγάπη οὕτως ἀγκαλιᾷ τὸ ἱστορικὸν παρὸν καὶ τὸ ἐσχατολογικὸν μέλλον τοῦ ἀνθρώπου καὶ καταξιώνει τὴν ἀνθρωπίνην συμπεριφορὰν καὶ πορείαν, ὅχι ἀπλῶς βάσει μιᾶς κάποιας πραγματώσεως τοῦ «τελείου» θρησκευτικῶς καὶ κοινωνικῶς ἀνθρώπου, ἀλλὰ βάσει τῆς εἰσόδου τοῦ ἀνθρώπου ὡς «πολίτου» εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Ὁ «χρυσὸς κανὼν», ὅμως, τῆς ἀγάπης ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ (Ματθ. 7,12· Λουκ. 6,31) δὲν πρέπει νὰ κατανοηθῇ μὲ ὅρους μιᾶς γενικῆς φιλάνθρωπίας καὶ ἡθικῆς συμπεριφορᾶς, ἀλλὰ μὲ τὴν μετατόπισιν τοῦ κέντρου ἐνδιαφέροντος ἀπὸ τοῦ «ἐγώ» τοῦ ἀτομοκρατικοῦ καὶ ἐγωπαθοῦς ἀνθρώπου πρὸς

88. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Ἐπιστολαὶ (PG. 91, 393B).

89. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, Πρὸς Ἐφεσίους 14,1 (ΒΕΠΕΣ, 2, σελ. 267, στ. 5-6).

90. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Ἐνθ' ἀνωτ., (PG. 91, 404C).

91. ΙΣΑΑΚ ΑΒΒΑ, Λόγος β' (παρὰ Β. ΓΟΝΤΙΚΑΚΗ, Ἀρχιμ., Εἰσοδικόν, σελ. 29).

τὸ «σύ» τοῦ «πλησίον», ὅπως λίαν χαρακτηριστικῶς τονίζει ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ Καλοῦ Σαμαρείτου (Λουκ. 10,25-37)⁹². Ἡ ἀγάπη ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν παύει νὰ εἶναι ἀτομικὴ ἀρετὴ καὶ γίνεται βασικὸν γνώρισμα τοῦ πρὸς τὴν θέωσιν πορευομένου ἀνθρώπου καὶ οὐσιώδης λειτουργία τῆς ἐσχατολογικῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν. Ἰδιαιτέρως δὲ ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ἡ ὁποία τίθεται ὑπὸ τοῦ Κυρίου ὡς βασικὴ προϋπόθεσις τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης καὶ συσχετίζεται μετὰ τῆς «προσευχῆς» (Ματθ. 5,44), δίδει νέας διαστάσεις εἰς τὴν χριστιανικὴν ζωὴν καὶ καθιστᾷ τὴν ἀγάπην «χάριν», ἐφ' ὅσον δὲν προσβλέπει εἰς «μισθὸν» (Ματθ. 5,46). Ἐπίσης τὴν καθιστᾷ νέαν «λειτουργικὴν» πραγματικότητα διὰ τὴν μεταμόρφωσιν τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Καὶ ἐνταῦθα ὁ «τέλειος» ἄνθρωπος, μὲ τὴν βιβλικὴν ἔννοιαν, ἔχει ὡς γνώρισμα τὴν πρὸς τοὺς ἐχθρούς ἀγάπην ποὺ κηρύσσει ὁ Χριστὸς καὶ προχωρεῖ μάλιστα ἐνδότερον εἰς τὸ μυστήριον αὐτῆς, πρὸς τὸν ὡρόν τοῦ «περισσοῦ» τῆς χριστιανικῆς συμπεριφορᾶς, ὅπου ἡ ἐν Χριστῷ ἀγάπη εἶναι ὑπερέτερα πάσης ἄλλης ἀγάπης τῶν ἀνθρώπων (Ματθ. 5,47-48).

Ἡ ἀγάπη, λοιπόν, ἀπὸ γνώρισμα ἠθικῆς συμπεριφορᾶς γίνεται οὐσιώδης ἐκκλησιολογικὴ λειτουργία καὶ «οἰκοδομεῖ» μίαν νέαν κοινωνίαν, μακρὰν ἀπὸ κάθε «φυσίωσιν» (Α' Κορ. 8,1) καὶ φαρισαϊκὴν ὑποκρισίαν (Λουκ. 18, 11), καὶ μίαν κοινωνίαν ἀγάπης καὶ «ἀληθείας», ἡ ὁποία ἐντάσσεται εἰς τὸ «σῶμα» τοῦ ἀγαπῶντος Χριστοῦ, πρὸς «οἰκοδομὴν» καὶ περαιτέρω «αὐξήσιν» τῶν μελῶν ἐν τῷ παρόντι ἱστορικῷ χρόνῳ (Ἐφεσ. 4,15-16). Αὐτῆς δὲ τῆς ἐσχατολογικῆς κοινωνίας βασικὴ λειτουργία εἶναι ἡ τελείωσις καὶ ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία μάλιστα πραγματοποιουμένη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος φέρει ἐκδήλως τοὺς καρποὺς τῆς ἀγάπης ὡς καρποὺς τοῦ ἐσχατολογικοῦ καιροῦ ἐν τῷ παρόντι (Γαλ. 5,22).

Ἡ ἀγάπη, ἐπίσης, καὶ εἰς τὴν πατερικὴν παράδοσιν, εἶναι θεοποιητικὴ λειτουργία μὲ ἱστορικὰς καὶ ἐσχατολογικὰς προεκτάσεις. Χαρακτηρίζεται αὕτη ὡς ἡ «δόδος ἡ ἀναφέρουσα εἰς Θεὸν»⁹³ τὸν ἄνθρωπον καὶ θεωρεῖται βέβαιον ὅτι «ὁ κτησάμενος τὴν ἀγάπην, αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐκτήσατο»⁹⁴. Ἡ ἀγάπη εἶναι γνώρισμα πλέον τοῦ «καινοῦ ἀνθρώπου», τοῦ «ἀπεκδυσαμένου» ἤδη τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον καὶ «ἐνδυσάμενου τὸν νέον»⁹⁵, καὶ ἔχει ὡς κατάληξιν τὴν τελείωσιν καὶ θέωσιν⁹⁶, ἐφ' ὅσον «ὁ ἀγάπην ἔχων, τὸν Θεὸν ἔχει»⁹⁷. Δι' ἀγάπης, λοιπόν,

92. Πρβλ. Ε. STAUFFER, «Ἀγάπη», ἄρθρον, ἐν Th. D.N.T., τόλ. I, σελ. 46.

93. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, Πρὸς Ἐφεσίους 9,11 (PG. 5, 652B).

94. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Κεφάλαια περὶ ἀγάπης (PG. 90, 1073A).

95. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὁμιλία εἰς Ψαλμ. 44,2 (PG. 29, 392A). Πρβλ. Κολ. 3,9-10.

96. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞ., Στρωματεῖς 4,7 (PG. 8, 1265A).

97. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Λόγος ἀσκητικὸς 1,2 (PG. 31, 885B).

«ὁ ἄνθρωπος οἰκειοῦται τῷ Θεῷ» ἀλλὰ καὶ συγχρόνως καθίσταται κληρονόμος «τῆς ἄνω δόξης καὶ βασιλείας»⁹⁸. Εἶναι, ἐπομένως, ἡ ἀγάπη γνώρισμα τοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ «καινοῦ ἀνθρώπου» καὶ ὡς ἐσωτερικὴ λειτουργία αὐτοῦ καὶ «ιδιότητες ψυχῆς ἀγαθῆς»⁹⁹ παρῳθεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀνάλογον στάσιν ζωῆς ἐναντι τῶν ἄλλων καὶ ἐναντι τῶν καταστάσεων τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς εἰς τὰ θαυμάσια «περὶ ἀγάπης κεφάλαια» τοῦ ἔργου του, βλέπει τὴν ἀγάπην ὡς θεοποιητικὴν λειτουργίαν καὶ ὡς ἐνέργειαν καὶ δύναμιν τῆς ψυχῆς διὰ τὴν ἀπελευθερωθῆ ὁ «νοῦς» τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ γνωστὰ καὶ «γῆινα» ἐνδιαφέροντα, τὰ ὁποῖα οὐσιαστικῶς χωρίζουν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν Θεὸν ἀλλὰ καὶ ἀπὸ «τὴν εἰς Θεὸν ἀγάπην»¹⁰⁰. Ἡ ἀποκλειστικὴ «προτίμησις» τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ ὅλα τὰ γῆινα πράγματα καὶ ἀπὸ αὐτὰ ἀκόμη τὰ προσωπικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπὸ «τὰ δι' αὐτοῦ γεγονότα», εἶναι ἀποτέλεσμα αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἐν τῷ παρόντι θεοποιοῦ ἀγάπης του¹⁰¹.

Ἡ ἀγάπη εἶναι ἀσφαλῶς «θεοφοροῦσα καὶ θεοφορουμένη»¹⁰², ἀλλὰ καὶ ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία οὐσιαστικῶς πραγματοποιεῖται διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνσαρκώσεως, ὡς πολλάκις ἔχει διατυπωθῆ ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτη, ἔρχεται ὡς καρπὸς αὐτῆς τῆς ὑψίστης ἐκφράσεως τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον διὰ τοῦ Λόγου. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον ὁ Ἀπόστ. Παῦλος λέγει περὶ τῆς ἀγάπης, ὅτι δηλ. ἐναντι τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος αὕτη εἶναι «μείζων τούτων» (Α' Κορ. 13,13), ὁ ἅγιος Μάξιμος εἰς τὴν ἱστορικὴν κατανόησιν τοῦ «μείζων» δίδει καὶ ἐσχατολογικὴν διάστασιν· «τριχῶς τέμνεται ὁ χρόνος· καὶ ἡ μὲν πίστις τοῖς τρισὶ συμπαρατείνεται τμήμασι· ἡ δὲ ἐλπίς τῷ ἐνί· ἡ δὲ ἀγάπη τοῖς δυσί. Καὶ ἡ μὲν πίστις καὶ ἡ ἐλπίς μέχρι τινός· ἡ δὲ ἀγάπη εἰς ἀπείρους αἰῶνας τῷ ὑπεραπείρῳ ὑπερηνωμένη καὶ αἰεὶ ὑπεράύξουσα διαμένει. Καὶ διὰ τοῦτο, μείζων πάντων ἡ ἀγάπη»¹⁰³.

Ἄρα ἡ ἀγάπη εἶναι τὸ «πλήρωμα» τῆς τελειώσεως καὶ τὸ κριτήριον τῆς ἐσχατολογικῆς δικαιοσύνης τοῦ ἀνθρώπου (Ἀποκ. 2,19). Ἐντεῦθεν κατανοεῖται, διατί ἡ πρόσκλησις διὰ «παροξυσμὸν ἀγάπης» προτάσσεται καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν «καλῶν ἔργων», ἐν ᾗ τῆς ἐσχατολογικῆς «ἡμέρας», ἡ ὁποία εἶναι ἐπικειμένη καὶ ἐγγίζουσα (Ἑβρ. 10,24), καὶ διατί συχνάκις ἐπαναλαμβάνεται ἡ προτροπὴ «ἀγαπῶμεν ἀλλήλους» καὶ μάλιστα μετ' ἐμφά-

98. ΑΝΔΡΕΟΥ ΚΡΗΤΗΣ, Λόγος 7 (PG. 97, 941B).

99. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Κεφάλαια περὶ ἀγάπης 1,1 (PG. 90, 961A).

100. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Ἐνθ' ἄνωτ. 1,3 (PG. 90, 961B).

101. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Ἐνθ' ἄνωτ. 1,5 (PG. 90, 961C).

102. ΚΑΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞ., Στρωματεῖς, 6 (ΒΕΠΙΕΣ, 8, σελ. 217, στ. 15).

103. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Ἐνθ' ἄνωτ., 3,100 (PG. 90, 1048A).

σεως ὑπὸ τῆς βιβλικῆς, πατερικῆς καὶ λειτουργικῆς παραδόσεως, μετὰ τὸν σκοπὸν τελικῶς «ὅπως ἔλθωμεν πάντες εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ»¹⁰⁴.

Ἐκ πάντων τούτων διεπιστώθη, μετὰ πάσης συντομίας, ὅτι ἡ πίστις, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ ἀγάπη, αἱ βασικαὶ αὐταὶ ἀρεταὶ τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, καθὼς καὶ ἡ ὑπομονή, μετὰ τῆς καρτερίας καὶ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, δίδουν μίαν νέαν διάστασιν, τὴν ἐσχατολογικὴν, εἰς τὸν καθημερινὸν πνευματικὸν ἀγῶνα καὶ μεταβιβάζουν τὸν πιστὸν ἀπὸ τοῦδε εἰς τὸν χῶρον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὅπου βιοῦται ἐν πλήρει μορφῇ καὶ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς θεώσεως. Ἡ σύνθεσις τοῦ ἱστορικοῦ καὶ τοῦ ἐσχατολογικοῦ δὲν εἶναι γνώρισμα μόνον τῆς μυστηριακῆς καὶ χαρισματικῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ καθημερινοῦ βίου, ὅπου ὁ πιστὸς διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ τοῦ ἀγῶνος, διὰ τῶν δοκιμασιῶν καὶ τῶν πειρασμῶν ὁδεύει τὴν ὁδὸν τῆς τελειώσεως καὶ θεώσεως, οὐχὶ μόνον τοῦ προσώπου του ἀλλὰ καὶ τῆς κοινότητός του καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς κτίσεως καὶ τῆς δημιουργίας ὅλης.

104. ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, Πρὸς Κορινθίους Β' 9,6 (ΒΕΠΕΣ, 1, σελ. 43, στ. 12-13).

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ὡς ἐτονίσθη ἐν τῷ Προλόγῳ καὶ ἐφάνη ἐκ τῆς ὅλης ἀναλύσεως τοῦ θέματος, ἡ διδασκαλία περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἔρχεται ὡς ἐπέκτασις καὶ συστηματικὴ ἐπεξεργασία τῶν βιβλικῶν δεδομένων, τὰ ὅποια συνιστοῦν καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ διαγράφουν τὰ οὐσιώδη σημεῖα τῆς θείας Οἰκονομίας ἐν τῇ ἱστορικῇ πορείᾳ τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἐσχατολογικοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας. Τὸ θέμα ἐφωτίσθη ἰδιαιτέρως ἀπὸ τὰς περὶ ἱστορίας καὶ ἐσχατολογίας ἀντιλήψεις τῶν Πατέρων, αἱ ὅποιαι μάλιστα διὰ τοῦ τονισμοῦ τῶν ἤδη πραγματοποιηθέντων ἐν τῷ παρόντι ἐσχατολογικῶν γεγονότων καὶ ἐκείνων ποὺ ἀναμένονται νὰ ἔλθουν ἐν τῷ μέλλοντι πρὸς πλήρωσιν καὶ ὁλοκλήρωσιν τῆς παρουσίας μορφῆς τῆς σωτηρίας, καθιστοῦν ἔτι κατανοητὴν τὴν θέωσιν ὡς γεγονὸς συνθέσεως τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς θείας Οἰκονομίας.

Μία τοιαύτη ἀντίληψις περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἐσχατολογίας μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τοὺς κινδύνους τῆς ἀπολυτοποιήσεως τῆς ἱστορίας καὶ μᾶς διαφυλάσσει ἀπὸ τὴν οὐτοπιστικὴν πεποιθήσιν, ὅτι τὸ ἤδη βιούμενον ἐν τῷ παρόντι διὰ τῆς θεώσεως εἶναι τὸ πλήρες καὶ τὸ ἀναμενόμενον τέλειον καὶ οὕτως ἡ χριστιανικὴ ἐσχατολογία εἶναι ρεαλιστικωτέρα πάσης ἄλλης καὶ συνεπεστέρα πρὸς τὴν μελλοντικὴν καὶ ἐσχατολογικὴν τῆς διάστασιν¹. Συγχρόνως δὲ ἡ πατερικὴ ἐσχατολογία διὰ τοῦ τονισμοῦ τῆς θεώσεως ὡς συνθετικοῦ μυστηρίου τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῇ δημιουργίᾳ τριαδολογικῶν, χριστολογικῶν καὶ πνευματολογικῶν λειτουργιῶν τῆς θείας Οἰκονομίας, μὲ

1. Βλ. Ν. ΝΗΣΙΩΤΟΥ, Ἡ Ἀπολογία τῆς Ἑλπίδος, ἐν «Θεολογία», σελ. 493.

ἐντόνους ἐκκλησιολογικάς καὶ κατ' ἐπέκτασιν ἀνθρωπολογικάς καὶ κοσμολογικάς προεκτάσεις, προσδίδει εἰς μὲν τὴν ἱστορίαν ἀφατον ἀξίαν καὶ ἀσύλληπτον δυναμισμόν, εἰς δὲ τὴν ἐσχατολογικὴν βίωσιν ἐν τῷ παρόντι ἀπέραντον αἰσιοδοξίαν περὶ πληρώσεως καὶ ὁλοκληρώσεως ἐνταῦθα τοῦ ἤδη πραγματοποιηθέντος στοιχείου.

Ἡ αἰσιοδοξία δὲ αὕτη τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς παραδόσεως ἐδράζεται κυρίως εἰς τὸ γεγονός τῆς ἀντιλήψεως τῶν Πατέρων, ὅτι ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τελικῶς τὸ συνθετικὸν ἔργον τῆς θείας Οἰκονομίας καὶ ὅτι ἐν τῷ γεγονότι τῆς θεώσεως συναντῶνται ἡ περὶ Ἑνσαρκώσεως καὶ Ἀναστάσεως πατερικὴ διδασκαλία, ἡ ὁποία καὶ διαγράφει τὰς ἱστορικάς καὶ ἐσχατολογικάς προεκτάσεις τῶν γεγονότων τούτων εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ἑνσάρκωσις καὶ Ἀνάστασις εἶναι αἱ δύο ὕψεις τοῦ μυστηρίου τῆς θεώσεως καὶ συνιστοῦν τοὺς πόλους τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ πραγματοποιήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου σκοποῦ, καθὼς καὶ τοῦ καθολικοῦ προορισμοῦ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ δύο ταῦτα σωτηριολογικά γεγονότα τῆς θείας ἐνσαρκώσεως καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, τὰ ὁποῖα ἐπλήρωσαν τὴν ἱστορίαν μὲ τοὺς πρώτους ἐσχατολογικοὺς καρποὺς τῆς καινῆς κτίσεως, δὲν ἀντιμετωπίζονται ἀπὸ τοὺς Πατέρας εἰς τὴν περὶ θεώσεως διδασκαλίαν των ὡς ἀπλᾶ προσωπικά γεγονότα τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς βασικῶς συνιστῶντα καιρίους ἀνθρωπολογικοὺς σταθμούς, διὰ τὴν ἱστορικὴν καὶ ἐσχατολογικὴν ἀνέλιξιν τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως καὶ τελείωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου².

Ὑπ' αὐτὴν τὴν προϋπόθεσιν, ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ἄρχεται καὶ προάγεται ἀσφαλῶς ἐν τῷ παρόντι, τελειοῦται ὅμως καὶ ὁλοκληροῦται ἐν τῷ μέλλοντι, δὲν νοεῖται ἐν ἡθικιστικῇ ἐννοίᾳ, θεωμένη ἰδιαίτερος ὑπὸ τὴν ἐσχατολογικὴν προοπτικὴν, οὐδὲ καὶ ἐν πανθεϊστικῇ σημασίᾳ, δηλ. ὡς ἡθικὴ καὶ μυστικιστικὴ ταύτισις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ὄντολογικὴ ἀλλοίωσις καὶ μεταμόρφωσις τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως ἐν Χριστῷ καὶ ὡς οὐσιαστικὴ «κοινωνία» τῆς ἀνθρωπίνης πρὸς τὴν «θείαν φύσιν» (Β' Πέτρ. 1,4), ὥστε τελικῶς διὰ τῆς θεώσεως νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐν τῷ παρόντι συμφιλίωσις τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐν τῷ μέλλοντι μετοχὴ ἡμῶν εἰς τὴν ἐσχατολογικὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ³.

Ἡ θέωσις, ἐπομένως, διαγράφεται ὡς ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐσχατολογικῆς τελειώσεως αὐτοῦ καὶ ὡς πιστὴ καὶ συνεπὴς βιωματικὴ συμπόρευσις τοῦ ἀνθρώπου, συμφώνως πρὸς «τὰς τοῦ Χριστοῦ μεθελικιώσεις», κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτου, ὁ ὁποῖος καὶ καταλήγει οὕτω τὸν περὶ τελειώσεως καὶ θεώσεως

2. Πρβλ. Γ. Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΟΥ, Ἡ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία, σελ. 113.

3. Πρβλ. Μ. ΚΑΡΔΑΜΑΚΗ, Ὁρθόδοξος πνευματικότης, σελ. 197.

συλλογισμόν του: «τέλειον ἄνδρα νόμισον εἶναι νῦν, τὸν τὴν ὁμοίωσιν τῶν τοῦ Χριστοῦ μεθελικιώσεων εἰληφότα, ὡς ἐν ἀρραβῶνι· τὸν δὲ ἐν τῷ μέλλοντι τέλειον, δείκνυσιν ἡ τῆς θεώσεως δύναμις... Ἰσὴν ἔχει πρὸς τοὺς ὁμοειδεῖς καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν θέωσιν ἐν τῷ μέλλοντι, ὁ τὴν ἀρετὴν ἐντεῦθεν πρὸς τὰς μεθελικιώσεις τοῦ πνεύματος τέλειος»⁴.

Οὕτως ἡ θέωσις, ὡς ἱστορικὸν καὶ ἐσχατολογικὸν γεγονός, ἀκολουθεῖ πιστῶς τὰ στάδια μιᾶς χριστολογικῆς καὶ πνευματολογικῆς «μεθελικιώσεως» τοῦ χριστιανικοῦ βιώματος, καὶ ἀρχομένη ἐν τῷ παρόντι αὕτη, ὁδεύει διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐμπειρίας τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν τελικὴν καὶ ἐσχάτην ἀνάστασιν τῶν πάντων. Ἐντεῦθεν ἡ θέωσις δὲν εἶναι μία στατική κατάστασις, ἡ μία κἀθετος σχέσις καὶ ἐπέμβασις τοῦ ὑπεραισθητοῦ παράγοντος πρὸς τὸν αἰσθητὸν καὶ φθαρτὸν κόσμον μας, ἀλλὰ μία πορεία τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐντὸς τῆς ἱστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας, μία ὀριζόντιος ἀκολουθία ἐξ ἀγάπης καὶ θεοῦ ἔρωτος τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' εἶναι καὶ εἰσοδὸς μας εἰς τὸν σωτηριολογικὸν χῶρον τῆς πραγματώσεως τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν δημιουργίαν. Τίθεται δὲ ἡ θέωσις εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀποκαλουμένης ὑπὸ τῆς συγχρόνου βιβλικῆς θεολογίας ὡς *heilsgeschichte* πραγματικότητος καὶ δίδει εἰς τὰ μέγιστα γεγονότα τῆς θείας Οἰκονομίας ἀνθρωπολογικῆς φύσεως διαστάσεις, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὰ γεγονότα τοῦ διαστήματος μεταξὺ τῶν δύο ἐλεύσεων τοῦ Χριστοῦ, τὰ ὁποῖα καὶ καταξιώνουν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου⁵. Διὰ τοῦτο ἡ θέωσις δὲν πρέπει νὰ νοῆται ὡς μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν φύσιν ἢ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, «ἀλλ' εἰς τὴν προσωπικὴν Του ὑπαρξίν»⁶, ὅπερ σημαίνει ἔνταξιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τοὺς κυρίους σκοποὺς τοῦ ἔργου τῆς ἱστορίας τῶν θείων ὑποστάσεων τῆς Τριάδος ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἡ ἐν τῷ παρόντι μορφή τῆς θεώσεως εἶναι μία ἀπλή «εἰκὼν» καὶ ἀπεικόνισις «τῆς κατὰ χάριν μελλούσης θεώσεως»⁷, χωρὶς ὅμως ν' ἀποκαλύπτῃ πλήρως καὶ μὲ σαφήνειαν αὕτη καὶ τὸ θαυμαστὸν μέγεθος τῆς ἐσχατολογικῆς τῆς μορφῆς, διότι παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι «νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμεν», ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἐμπειρίαν τοῦ μελλοντικοῦ θαύματος, καθ' ὅσον «οὐπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα» (Α' Ἰωάν. 3,2). Τὸ μυστηριῶδες βάθος τῆς ἐν τῷ παρόντι ἐγκαινιάσεως τῆς ἐσχατολογίας ἀπλῶς μᾶς προῖδεάζει δι' ἐκεῖνα τοῦ μέλλοντος, «ὃ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη» καὶ τὰ ὁποῖα «ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν» (Α' Κορ. 2,9).

4. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΣΙΝΑΙΤΟΥ, Κεφάλαια πάνυ ὠφέλιμα, ἐν «Φιλοκαλία», τόμ. 4ος, σελ. 38.

5. Πρβλ. Σ. Χ. ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ, Θεὸς καὶ Ἱστορία κατὰ τοὺς Καππαδόκας, σελ. 18.

6. Ι. Δ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, Ἀπὸ τὸ προσωπεῖον εἰς τὸ πρόσωπον. Ἡ συμβολὴ τῆς πατερικῆς θεολογίας εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου, ἐν «Χαριστήρια» εἰς τιμὴν τοῦ Μητρ. Χαλκηδόνος Μελάτωνος, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 308.

7. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Περὶ διαφόρων ἀποριῶν (PG. 91, 1176A).

Ἰδιαίτερον γνώρισμα τῆς μελλούσης καὶ τελείας θεώσεως εἶναι ἡ θέωσις καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος μετὰ τῆς ψυχῆς, ὡς καὶ τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου, καθὼς τονίζει ἰδιαίτερος ἡ πατερικὴ θεολογία, καὶ ἡ ὁποία θὰ λάβῃ χώραν μετὰ τὴν τελικὴν τῶν πάντων Ἀνάστασιν. Ἡ τελειωτικὴ καὶ πλήρης αὕτη θέωσις θὰ πραγματοποιηθῇ ἀσφαλῶς κατὰ τὴν ἐσχατολογικὴν καὶ «τελείαν» ἐκείνην «ἡμέραν»⁸, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ πιστοὶ «τὸν Θεὸν ὄψονται» καὶ «εἰς τὴν ἐσχάτην ἀφίκωνται τελείωσιν»⁹. Ἡ ἐν τῷ παρόντι ὁμῶς ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ ἐγκαινιάζει ἡδὴ ἀπὸ τοῦδε τὴν τελικὴν καὶ γενικὴν ἐκείνην ἀνάστασιν τῶν πάντων. Μεταξὺ δὲ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς τελικῆς ἀναστάσεως ὑπάρχει χρόνος διὰ ἐκκλησιολογικῆς καὶ ἠθικῆς ποιότητος ἀνάστασιν καὶ μεταμόρφωσιν τῶν ἀνθρώπων (βλ. Α' Κορ. κεφ. 15). Τοιοῦτοτρόπως ἡ θέωσις λαμβάνει ἱστορικὴν σημασίαν καὶ ἡ ἐν Χριστῷ ἐνσωμάτωσις τῶν πιστῶν—ἐνεκα τῆς ἐκκλησιολογικῆς τῆς σπουδαιότητος—δίδει οὐσιαστικὸν περιεχόμενον εἰς τὴν σήμερον ἀποκαλουμένην ἐν τῇ θεολογικῇ ἐπιστήμῃ συλλογικὴν ἢ καὶ ἀτομικὴν ἐσχατολογίαν¹⁰.

Ὁ Χριστός, λοιπόν, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς ἱστορικὰς καὶ ἐσχατολογικὰς αὐτῆς διαστάσεις, διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως καὶ ἀναστάσεως Αὐτοῦ, ἀποκαλύπτει εἰς τὴν ἱστορίαν τὸν νέον Ἀδὰμ, ὁ ὁποῖος ἔρχεται συγχρόνως καὶ ὡς ἐκπλήρωσις τῆς ἀρχαϊκῆς ἀδαμιαίας προτυπώσεως. Ὁ πρῶτος Ἀδὰμ, ὁ χοϊκὸς καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἄνθρωπος τῆς «παραβάσεως», τίθεται καὶ ὡς «τύπος τοῦ μέλλοντος», ὡς λέγει ὁ Ἀπόστ. Παῦλος (Ρωμ. 5,14), ὅπερ δύναται νὰ σημαίῃ καὶ «τύπος τοῦ μέλλοντος ἀνθρώπου»¹¹. Ἀλλ' ἡ ἔννοια αὕτη τοῦ «μέλλοντος» φέρει εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν συνώνυμον ἔννοιαν τοῦ «ἐρχομένου» ἐν τῷ μέλλοντι ἀνθρώπου, πραγματικότης ἡ ὁποία ἐξεπληρώθη διὰ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ «ἐρχόμενος» Ἀνθρωπος, εἴτε διὰ τῆς μορφῆς τοῦ ἐνσαρκωθέντος Χριστοῦ εἴτε διὰ τῆς μορφῆς τῆς ἐσχατολογικῆς δόξης κατὰ τὴν μέλλουσαν Παρουσίαν.

Ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἐντασσομένη εἰς τὰς δύο ταύτας φάσεις τῆς πρώτης καὶ δευτέρας ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ, τοῦ «μέλλοντος» καὶ αἰεποτε «ἐρχομένου», ἔκτοτε, Νέου Ἀδὰμ καὶ τελείου Ἀνθρώπου, τοῦ Θεανθρώπου τῆς νέας ἐσχατολογικῆς πραγματικότητος, εὐρίσκει τὴν πλήρωσιν καὶ τελείωσιν αὐτῆς. Ἡ ἔλευσις τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐπέμβασις τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς ἁγίας Τριάδος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, διὰ τὴν τελείωσιν καὶ θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ

8. ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞ., Παιδαγωγὸς 3,12 (ΒΕΠΕΣ, 7, σελ. 232, στ. 32).

9. ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞ., Στρωματεῖς 5,1 (PG. 9, 17B).

10. Πρβλ. Α. FEUILLET, L'incorporation au Christ et l'eschatologie, ἐν «Esprit et Vie», 83 (1973), σελ. 342 κ. ἐξ.

11. Βλ. C. K. BARRETT, The Epistle to the Romans, London 1957, σελ. 109 καὶ 113.

τῆς καθόλου δημιουργίας, θὰ κατανοηθῇ πληρέστερον, ἐὰν ἡ πρώτη φάσις τῆς ἱστορίας τῆς ἐλεύσεως, ἐκείνη τῆς Ἑνσαρκώσεως, συσχετισθῇ ἀμέσως μετὰ τῆς δευτέρας, ἐκείνης τῆς Ἀναστάσεως, καὶ ἀσφαλῶς μετὰ τῆς δευτέρας καὶ ἐνδόξου Παρουσίας, διότι «ἡ Ἑνσάρκωσις καθ' ἑαυτὴν δὲν ἀποτελεῖ ἐγγύησιν τῆς σωτηρίας», ἐὰν δὲν συσχετισθῇ, ὡς ἐλέχθη, ἀμέσως μετὰ τῆς Ἀναστάσεως¹². Οὕτω καὶ πάλιν ἡ ἐσχατολογικὴ διάστασις τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου λαμβάνει οὐσιαστικὴν σπουδαιότητα διὰ τὴν πατερικὴν θεολογικὴν σκέψιν.

Ὁ Χριστός, ὅμως, εἶναι διὰ ταῦτα καὶ τὸ «διὰ παντὸς ἡμᾶς ζῆν», ἐν ἱστορικῇ καὶ ἐσχατολογικῇ ἐννοίᾳ, κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου¹³. Καὶ τοῦτο σημαίνει, ὅτι οἱ «ἐσχατοὶ καιροὶ» τῆς θεώσεως καὶ τοῦ «ἀληθῶς ζῆν» εἶναι ἤδη παρόντες καὶ ἐντὸς αὐτῶν πορευόμεθα διὰ «πίστεως καὶ ἀγάπης»¹⁴. Ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ἐπομένως, ἔχομεν τὸ ἤδη πραγματοποιηθὲν στοιχεῖον τῆς θεώσεώς μας καὶ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ πάλιν, ὅστις εἶναι «ἡ κοινὴ ἐλπίς ἡμῶν» καὶ ἡ ἐλπίς «ἐν τῇ εἰς αὐτὸν ἀναστάσει»¹⁵, ἀναμένομεν τὴν πλήρωσιν καὶ μελλοντικὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς τελειώσεώς μας. Ἡ θέωσις ἐντεῦθεν ἐπέχει θέσιν κεντρικοῦ ἄξονος, πέραξ τοῦ ὁποῦλο πραγματοποιηθεῖσα καὶ μελλοντικὴ ἐσχατολογία συναντῶνται καὶ πέραξ τοῦ ὁποῦλο τὸ ἱστορικὸν καὶ τὸ ἐσχατολογικὸν στοιχεῖον τῆς θεώσεως συνθέτουν τὴν αὐτὴν ἐνιαίαν πραγματικότητα.

Ἐν τῷ παρόντι ἱστορικῷ χρόνῳ, ὡς ἤδη ἔχει τονισθῇ, ἡ «ἀπαρχὴ» καὶ ὁ «ἄρραβὼν» τῆς θεώσεως ὑπάρχει, καθὼς ἀκριβῶς «ἐν ἡμῖν ἀπαρχὴ καὶ ἄρραβὼν θεότητος κατοικεῖ», ἀλλ' ἡ ὀλοκλήρωσις καὶ ἡ τελείωσις αὐτῆς ἐν τῷ μέλλοντι, διότι τελικῶς «ἐν Χριστῷ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος», κατὰ τὴν χριστολογικὴν συνθετικὴν διατύπωσιν τοῦ Μεγ. Ἀθανασίου, καὶ ἐν τῇ ἐνσάρκῳ καὶ ἐν δόξῃ παρουσίᾳ Αὐτοῦ ἡ θέωσις πάντων ἡμῶν¹⁶. Ὡς ἐκ τούτου τὰ ἐν τῷ παρόντι βιούμενα διὰ τῆς θεώσεως δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς «ἄρραβὼν ἐκείνων» τῶν μελλόντων γεγονότων, τῆς πληρώσεως καὶ τοῦ ἐσχατολογικοῦ τέλους, καὶ τὰ ὁποῖα ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος ἀναλύει διὰ τῆς περιεκτικωτάτης διατυπώσεως περὶ ὀλοκληρώσεως τῆς θεώσεως, μόνον ὅταν θὰ ἔχωμεν: «αθανάτου λύσιν, ἁμαρτημάτων ἀναίρεσιν, κατάρας ἀφανισμόν, τῶν χρονίων πολέμων ἀπαλλαγὴν, τὴν εἰς τὸν παράδεισον εἴσοδον, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδον, τὴν μετὰ τῶν ἀγγέλων πολιτείαν, τὴν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν κοινωνίαν»¹⁷. Ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου νοεῖται ὡς «πορεία» ἀπὸ τὸ ἱστορικὸν παρὸν πρὸς

12. Ι. Δ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, Ἀπὸ τὸ προσωπεῖον εἰς τὸ πρόσωπον, σελ. 313.

13. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, Πρὸς Ἐφεσίους 11,1 καὶ Μαγνησιεῖς 1,2 (ΒΕΠΕΣ, 2, σελ. 266, στ. 26, σελ. 268, στ. 37 ἐξ. καὶ σελ. 289, στ. 28).

14. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας, 9 (PG. 26, 997B).

15. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ὑπόμν. εἰς Ματθ., Ὁμιλία 11,6 (PG. 57, 199).

16. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Ἐνθ' ἀνωτ. (PG. 26, 997B).

17. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ἐνθ' ἀνωτ. (PG. 57, 199).

τὸ ἐσχατολογικὸν μέλλον, καὶ μάλιστα ἐν «ὁδύνῃ» μεγάλη, «μέχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ἡμῖν» (Γαλ. 4,19), μὲ τὴν ἐπεξήγησιν ἀπὸ τὴν πατερικὴν παράδοσιν, ὅτι τὸ τελικῶς «μορφοῦσθαι» ἐν ἡμῖν τοῦ Χριστοῦ ἔχει ἐκκλησιολογικὴν καὶ πνευματολογικὴν σημασίαν· «μορφοῦται δὲ διὰ Πνεύματος (ἐν ἡμῖν Χριστός), ἀναστοιχοῦντος ἡμᾶς πρὸς Θεὸν δι' ἐαυτοῦ»¹⁸.

Βασικὸς δὲ καρπὸς τῆς ἐκκλησιολογικῆς καὶ πνευματολογικῆς ταύτης θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ δημιουργία μιᾶς νέας κοινωνίας, μὲ σαφεῖς ἐσχατολογικὰς διαστάσεις καὶ μὲ προοπτικὴν μελλοντικῆς τελειώσεως¹⁹, καθ' ὅσον «τὸ τέλειον μετὰ τὸν βίον ἐστίν»²⁰ καὶ «τὸ τέλειον τῆς ἀναστάσεως»²¹. Καὶ ἡ νέα αὕτη κοινωνία, ἡ «δευτέρα» καὶ ἐσχατολογικὴ τῆς θεώσεως, εἶναι τελειότερα καὶ «ἀσφαλεστέρα» τῆς πρώτης, τῆς ἱστορικῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων²² καὶ διὰ τοῦτο ἡ θέωσις δὲν θεωρεῖται ὡς μονήρης βίωσις τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἀλλ' ὡς βασικὴ ἐκκλησιολογικὴ λειτουργία, μὲ τὰς γνωστὰς ἐκείνας χριστολογικὰς καὶ πνευματολογικὰς προϋποθέσεις· «δευτέραν γὰρ (καὶ ἐσχάτην) κοινωνίαν ὁ Λόγος ἐκοινώνησε τῇ φύσει, πολὺ τῆς προτέρας παραδοξότεραν, ὅσῳ πρῶτον τοῦ κρείττονος μεταδούς, ὕστερον μετέλαβε θέλων τοῦ χείρονος, ἵνα καὶ τὴν εἰκόνα σώσῃ καὶ τὴν σάρκα ἀθανάτισῃ... τῇ θεώσει πλεονεκτοῦσαν τὴν πρώτην διάπλασιν... θεώσας αὐτὴν τῇ δυνάμει τῆς ἐνανθρωπήσεως»²³.

Ἐκ τούτων γίνεται σαφές, ὅτι ἡ θέωσις ἐν ἱστορικῇ καὶ ἐσχατολογικῇ σημασίᾳ, ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν τελικὴν «ἀποκατάστασιν» αὐτοῦ καὶ τοῦ κόσμου ὅλου ἐν τῷ Θεῷ, ὅπου τὰ πάντα εὐρίσκονται εἰς κατάστασιν «ἀνακαινώσεως» καὶ «παλιγγενεσίας». Ἡ μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ παρόντος εἰς τὴν νέαν ζωὴν σημαίνει ἀσφαλῶς ἡθικὴν ἀνανέωσιν καὶ ἡθικὴν ἀνακαίνισιν, ἀλλὰ σημαίνει συγχρόνως καὶ ἐσχατολογικὴν «παλιγγενεσίαν»²⁴. Ὁ Ὁριγένης βλέπει τὴν ἱστορικὴν πορείαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ καταλήγῃ ἐν τῷ «τέλει» εἰς τὴν κατάστασιν τῆς «ἀποκαταστάσεως», ἥτοι εἰς τὴν ἐσχατολογικὴν ἔξοδον τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ «ἐσχάτου ἐχθροῦ τοῦ θανάτου»²⁵.

18. ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΑΛΕΞ., Περὶ ἀγίας Τριάδος, 7 (PG. 75, 1089B).

19. Πρβλ. ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥ, Πνευματικαὶ Ὁμιλίαι 15,41: «Καθάπερ τὸ ἔμβρυον... κατὰ μέρος γίγνεται εἰκὼν καὶ γεννᾶται, οὐκ ἥδη δέ ἐστι τέλειος ἄνθρωπος, ἀλλ' αὐξάνει ἐν ἔτεσι πολλοῖς... ὡσαύτως καὶ τοῖς πνευματικοῖς... κατὰ μικρὸν ὁ ἄνθρωπος αὐξάνει καὶ γίνεται εἰς ἄνδρα τέλειον» (PG. 34, 604BC). Πρβλ. Ἐφεσ. 4,13.

20. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, Εἰς τὴν Α' Βασ., 2 (PG. 12, 1025C).

21. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, Εἰς Ἰωάν. 10,21 (PG. 14, 376A). Πρβλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΛΙΜΑΚΟΣ, Κλίμαξ 29: «ἐνταῦθα οὐ δυνάμεθα χωρῆσαι τὴν θείαν τελειότητα» (PG. 88, 1153A).

22. ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν, 4 (PG. 96, 552C).

23. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Πρὸς Θεολάστον, 54 (PG. 90, 520).

24. Πρβλ. F. BUCHSEL, «Παλιγγενεσία», ἄρθρον, ἐν Th. D.N.T., τόμ. I, σελ. 688.

25. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, Εἰς τὸ Ἰωάν. 1,16 (BE11EΣ, 11, σελ. 260, στ. 30-33).

Ἄλλ' ὁ «καιρὸς» οὗτος τῆς μεσσιανικῆς ἐποχῆς τῆς «ἀποκαταστάσεως» τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἤδη ἀνατεῖλει (Πράξ. 3,20-21). Ἡ δὲ δημιουργία διὰ τοῦ Νέου Ἀδάμ ἤδη εἰσῆλθεν εἰς τὴν «νέαν» τῆς φάσιν καὶ οἱ ἄνθρωποι ἄγονται ὀλοταχῶς «εἰς δικαίωσιν ζωῆς» (Ρωμ. 5,18) καὶ εἰς τὴν «ἐν Χριστῷ ζωοποίησιν» (Α' Κορ. 15,22). Ἡ ἐσχατολογικὴ, ἐπομένως, ἐλπίς εὐρίσκεται εἰς «καιρὸν» πραγματοποιήσεως καὶ ἡ «κοινωνία» τῶν ἀνθρώπων μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐγκαινιάζει τὴν νέαν «κατάστασιν» ζωῆς²⁶. Αὕτη δὲ μορφοποιεῖ τὸν βίον τῶν πιστῶν καὶ μεταπλάττει τὴν ὅλην ἱστορικὴν ὑπόστασιν καὶ ὄντοτητα τῶν ἀνθρώπων εἰς «καινὴν κτίσιν», μὲ θεωθείας λειτουργίας, ὅπως χαρακτηριστικῶς τονίζει ὁ ἅγιος Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος· «Καὶ γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν διὰ τοῦτο παραγέγονεν, ὥστε τὴν φύσιν ἀλλάξαι καὶ μεταβαλεῖν καὶ ἀνακαινίσαι καὶ ἀνακτίσαι τὴν ψυχὴν ταύτην τὴν κατεστραμμένην τοῖς πάθεσι διὰ τὴν παράβασιν, κεράσας τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ πνεύματι τῆς θεότητος. Καινὸν νοῦν καὶ καινὴν ψυχὴν, καινοὺς ὀφθαλμοὺς, καινὰ ὦτα, καινὴν γλῶτταν πνευματικὴν, καὶ ἀπαξαπλῶς καινοὺς ἀνθρώπους τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ ἦλθεν ἀπεργάσασθαι»²⁷.

Διὰ τοῦτο «οὐκ ἐν σχήμασι καὶ τύποις ἐξωτέροις ἢ ἀλλοίωσις τῶν χριστιανῶν ὑπάρχει» ἀλλ' οὐσίᾳ καὶ ὄντολογικῇ πραγματικότητι, καθ' ὅσον πρόκειται περὶ «θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου» καὶ περὶ «καινῆς κτίσεως»²⁸.

26. Περὶ τῶν ἐννοιῶν τούτων ἐν τῇ Κ.Διαθήκῃ, ἴτοι περὶ τῆς ἐσχατολογίας ὡς «νέας καταστάσεως ζωῆς», βλ. Α. ΟΕΡΚΕ, «Ἀποκατάστασις», ἄρθρον, ἐν Th. D.N.T., τόμ. I, σελ. 392.

27. ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥ, Πνευματικαὶ Ὁμιλίαι 44,1 (ΒΕΠΕΣ, 41, σελ. 331, στ. 23-29).

28. ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥ, Ἐνθ' ἀνωτ. 4,4-5 (ΒΕΠΕΣ, 41, σελ. 172, στ. 35-36 καὶ σελ. 173, στ. 8).